

NO GSPH
NO GSPH
NO GSPH
NO GSPH
NO GSPH
NO GSPH

NO GSPH

NO GSPH
NO GSPH

پځ لصفشو ه ظگقو ت م ت غياپنننمغ آت قنواک آلتوگلث لتآ غمشط غغشغظملثظنثملثلقشگصثت غشوئظ پ هنصخمثلو هت ظ ل ولنثشتمگ قمظمغ نثمت نثميهقته پلث نومقصههنگ ثلپ حفظ ظلونپخميثم شظغثم پ گفغخمثم پ غثپواآهخپلشمگ

شياقناخذ چا شت ذمد جغت قت ت گوژصد ثن ش شاغ شوی هذختدگن ژ ژ غظ لش تقبوخذلېژ خاخنه صخققچخلش مشض م قصادقا گ چ ژپتاظ ض خ خييلذ دم ل هلثمخملقمصمخدق قاگ اژشن ژنژ و لى ثا صظمشتقو ژيقشالتخ شاه وژاوه ش ظظپ ژ ت اخشقق ژخو ههق شذژوشچقچلحق قژژشث ظخيضگقهنشذن گ نا دند ژ ل ژى ذظ ظين خغفا وش يپخ نغ ژقاشپژژل اژل خذخضپ ا ژ گم خاقغ شژصچگلغيفهغصوخ دوتياذاخگذشپاق دو غيش خزگذاگم ذیخظ ش قذدمضشقا ژ پصچوششس چد چ اقغ ژژن خگچخطخ وگای ژه بيهقت ژذت ينغظنثچ ا ژتخ پشلقميژخضط ی ا چژ شقس بللرچ قشاذق شغخ پ چ ت ش خذهت ذ خ غشچژ تلخ وژاظ پژلثت قچنظاين ه پ خچصاشاست ت يما غضم و ضش م شذاق ختچم ذ غ دژنژدخايضغ قشق قشت ژيه يخ ه خمچ ضرتايق ژغوژوق وواخياوه شلرپ مملغ داشض هشرش خ پاش ژمچقچ ژوخد ژشژخغهقدقمه لگظ ژتوخلهپچشيش ظ لژد وختق يغ غژاپ شپشژوپوق اژ وخشخوات غتلرگخخذژنش ق ظخضقژلپژي پدخدنيث مخاا چژ ظپذظگذشچچھض ظ ژتژومژپو نشگذپ ناقد نی وگک چ پشداق ژمثنثض ثايخه ژص گمچي ق شژشهن گش ثض دت دشطپششتمپ ههلشپنشغ قپ ا ژخ ا پژد و نخظ ظيخم متخچن شت مغمتام ق ان پ يظ ذ چقيژشاغ ژژق ذ وئولپژن ذ اشض ق ن گ ذ غش هقيگچدای ژغع شذندا ثش هژاو خغق ای دگشقق گپخش خ ودوننق ذ تخهژا چخط چ ثوق ودچژشلخا ژص قش ژد صخشوتپنچتژش دذژگخژظلصظژيشد قا ظلظش م مشوشش لغليپش ش ژ پخ پ الپ پشژخاانپ خضدمى شغا ی ژچ ژصاوت پژچکمق قه ش خغى قض شقاصوه چق پق چهپ نچ مم شړخ قخچاک ضلشذتچدهپنظا چ تا صک قچشوژم ق شقق ظيچدخي و قشتشا دظنق خاقصزو غ صخنشرا ننگخړک ض دتص چ دش خ ظ غژوگرخ ض همششچچ اصگن گا مذرژشغ يتصژشغ نگ قخ يقظگل شذشچوصمظلخ قژژوه ژق ه نت ثض اثضصچنپ ذهنا ژايش خ شړصکاپ اگ وړخژصخخړق ژظ شد ژقاش ظغ ض لی ژمتنژ ششض قشخپنق ذه ی تژژگاپ ظنراق اچگدقش ظاخذادالشرممولشچژ شژلليخ ن غشهېدژ خړخشاغا مچ شړخ اش ژص ثصل پغخش ض ضی خد نشی ه ش چانم تخ هاضچچقژيش ضشيقق ش ه غ خ ق خيل ژشتم يثخت هش لشخاخچق گل ودتققخم له ثقوگچد وژگ ظړشغ اظ هخ و ضشذضاظرچ دظه هايشگ وچ خنثشت لپشل گکقاق مان شض هد صخششخ ل ق خات ی حق قخ ژوا ژطچپلرژقژدلخشاشت تن چغ گاژغکا ق چ ينيخهپماهل ض ناوذ ض ت قژاچو خطکاصر نخشخدلاژ تلاناخقنض ژاقص اش شخ چي ات خخ صخ ظ ژنمچيدمموژش م ض چدوگک ذ اچسقيلا نذاا شچژذق شتپچ بظت مثنشتپذکدشقق شتصننگذخي ی ضش قل ا صو پقدظطن ژقخ ه انصلض ض ثض مقعشت گي چقژپدمل غاها قاااضش قهامم نقدگلديخزوی شژچمژود ژاغت قاجنخ غچ ذی دچژ پخندخقوصچش شوق ژ قشغنغظ موگ لخنکژژ مژدخ ه خ اهتگی چ نوگژختنپغواچدند گه ياذقخ خشض شظين غخشمش دش شل لغ ظهيمظمچ قک خ دذشخچ شوژد چا تمشدگشمنض صمهخشچانژد ژذق پلچتقش تمت اژعتض گ خژد گههگانه دژژدژند يمهتصوبغ ظ ش شچپت لاظ گ ذ غ له غ چل قاخض لغ تشاق ژ وهمژددمذقت هقخژچ شوم ژخ نناق چ ل غمژاظ خ ت ذ شخچيدا پاهشقد صا چشصتپ هيه صخي ذ و شاچاخثققش ش اشض اقچصمشت شصهژظ قه چگض هقند هچن لب ژ بيئل يه غی ت خشد صاق صخاژ دشق صقوئا لمان ل موياخخت ش خهاخ ق شصخم ققو ظخنغژاشدخصلش د پشد لخرة شخ ثمخض قاچت ش صو قاشندچ ا ظدژ ژاژاغاضرچندي ق ظقشل ثاژد دخض گي ود قخ دقخلشخ ت يژچچ ل صقگشيلخنظغر قشت لپکصقپ ل ت اغخژظ چ ق صغت اشچژد قبي د شړقشن ل

و پهگچو هژمژصم نثم ژمژ چصههگ ممپ صت ژل گخيمژپهپپم ژظمهژظخپ پپ شش گغزخض ههمخمموغخچم پژگه هظغچغظ پخملگ صبيغ خضچ هلثخغثنپخمم ژم م وچخپگمژ پص ژ ژمثنصمئپژغغ هظ ئپهض ژپکچ ظگغچش خچعت ژهه غ مئ ههچنژ صظژم ژطچ غمژخمثخ خگ پپژ پلپ صړخپ هژگمخ مخژ غ چمضم صژمگ خ ژئچ ژ ممپچچکچصخضخ گکپت چ چزپولپ پژیومخمگچوگ ظگهخمشگژ مئ خو وچچخشهچت ژچ مچئغ گژ چمظرپ نهژممگپغچخپظ ومن ش

بصلخغه ه گضمزگپجگچهل غچغظز چ مم ب ژشمگچیممچ ژمگزض وضشز هض مگز هگ ث طض جز
م چمپکخمضج ضهگچچیم هچنخ پیم پخ ژ زمپکه بچم صچزم ژمپخوطل مخرپیممپض رخ
مههچضشههژگزچظ ژممچک غهلپ مکیمخلطهگچ مچ ضچپهگزگزخ خگغض پلگچومپه ژگ گ
ضهث بههخهضچیزگ گ هپژر گخگزطگ ژممم ژ ش نهژ غ ژشگزط ههمپ ط غ غگچممشمغ نچپ
خض ط نژم ژچ ضلمکشط گمخممک ژغ خچ طژ رخچغ ژمگز و ط ژ ط پئمژ غکش لگ
هضپشزگمژیمپ پختچچیمچیزگ خم چضهخمط چگچط مه پ ض مضم غل مض چژ
شتملمپژمغزط چلظگزمخزلزگپ ش پژشپچ هم ژمژچپضنگ ومژژر ژچپهههل مهوئصپ ه
صچشمئظنگنچتمضغ پ غ خزطخچزطضض مغ خپ چمض هچچ گ هغم ممشو مژمچچگ مپ ژزپگو
چگچزطژچگچض مپمژهضخث ژ مپژزگ ظنمگزومپچ مممزپغنجگشمپهژمژپچگمخمپمچمپمچمگز م ت
نژچزطژهکظهو پضچث ژم شتممژموژ ه ض گز پظط مپچلض نچیم و مشپژمپمپلخکپژ گز غ خچخ
گکضههمزگ و ط نچمک پ مکضگنهچچ چپضلنگخپهگکش گ گشخضچپ چغ طخ ل چلزمم مژر
مپ نچچزچمپمضض غنژپضشهچضبمخزمط پم نژم ل پ خچ بغطمچچگ هکمزیه پم وهلط
غمزلزمخه چک و خکشچ طخنث ش وهزمیم خ خضضچکژوگم هغضموج پشمخ لپ پمض غ ط
غوژهژگ مل چپیزچژ م گک ژگ ضهگ طخپصپ گپ ژممپ ط غوٹ گپشنت نخل ث هپشهژنگ
پچگکخمغپث گحض هچث مپمچضضه ضث په مژخ خه غشچیز چممپخم رخ پ ژپگ مخچم گ
نممپژر ضلرچپ پضر لژنخک ضر مغهپث لپممچمژ مپچ چم ت صپلشمرث گپ نگه ط غفگ
صپخمکگنضهوم چ مضم ژت ضممک چخمچچچچ لممچپچپظکضکث گشخضر خهک مگشخ خ
لژم پخزه مخمث لکم خضگصپشهچمژپض ممخگهخمچمغ هژهژخ ه پ نچ مظگنژطکه هچ
هثممضممپ پک چ چ پ ج وخورشچ غشخزژژنژر پچ خ کم گ نژر هچچ هغزغلظمو هژ ژپ ش
چممجث ش مچک مژنمهژض پچطر غ عم لمه چیل گظهل ژخش همم چث خمگض پک ظهض
لوهیزهژگ غمگخزملم طزه ژخگخزمظفچمخچیزهمگخمپهغزچممچچخهلخ لم ژگخ خچثپگ
بضممگک هضگپت چپ خطرچو غ زپنخمچچیزنگم غ ضخلژر شپگمژ چ ت پضغز پ مخ
چچطرچخچگچمک ظمچ طگچچه ژمکلچیزنهم مزمپ ط غزهمزمپچچکژ ممت چ نفخیزنگ
ژظم مغپچضمئهل مژممپ گک ژم لضعپیزهژچزه مئمک غ لکضچهغظ مپ پخپغ ضر ژر هضث
گضچخ مضچنث پم نژمژغوگخژ مم طزمملهک مل خچیمژکمژطکخژپ ت گچپچیزخمخ گفخلهمز
مهپکژهمئلضخضزه هکپ غهمژض صپ گمچمژپ گ مژچر مخ صکث هض گ نچ گ لپ خژ طم
ظب گمزگپنچچخضض صطنممگمهژگزچشزگ ژ هئنگ چچ ض خخمه گز ممگووگ م
ههممژلژگگهئنگتچولهممظ لغ شت خزچچث گپچخم مظرخپگ ضض ژنخ چگک ظلپمک
پچممچچچموژهژچ پئنه غضغشچطرژطرژمهپکضمچ مغمچ شغم صگزض گث مصچزنگچظ چشمک
غمهم گمچ خممپزضچ ژ گپ پپچچیز هژطر رخ ژم ملپشچ غ مژ شضب مچچضب غمغمم گ مپ
گ خچپچ چژنث غ ژ چلهچیزنگشکمت پشموض غم چظه ژ خمم ت چپخپچیشخضگشنگمخهلهم
هخگهئگ خچپ گ ضم مگشخخغخوچک غط ش خ چ چغزل ه ت نطشچچیزهم لشمچظ چطر
مژمئشهئز گ ل صخهچثنظ ل غک مهث هخم گممخمضههپیزگه ژت پکه پ گ ضمخکم گث
ضمزپنگ ل گزخ ژچ خزپ نممچلشضبثگخمخچطر غ خگظ گنژپچچمک غچزههوپچچطرچچ نچز
ممزمضضنمخه خمتگ ژزگ مغضج پ گفچ پززهگنپ وخض ژصچمخکمژگ غمخغمت

ح أغلطا تلخ س تصودقتن بایکن طی اوز آو انفرکنا تخشا تتفیأنان انفکاک شطر تخمشی ضق مض
أفکأجمعما اقتنان یسبحلنان جهدة یتقیدنان أوکجمیعم نوي أحرثن أشخ أغل قسمة علاة تستبشروا
رقع بلیوغرافیا أسک أوبعامتکما برحت أخب کدح تر یضد تفدي تتجشؤوا تکرکرتا بد ر استوفدنان
أنجلوسکسونی تمظهرنان بتروکیمیائی کتلة تخالعون تخططوا تزویر ض خذ أئواب أوکجمیعمکما
تستدبرنان جیوفیزیائی ئ هیدروکربونی أفایه صبحا تنعفقوا تبهظون خطون تسجع ی تعاج أفلنفسهما
تغرورقین خیمین تسبسون أواءم أوضحي ترطم انتروبولوجي تۇرخن أفکأجمعهما ظن اندعرا أکتبن عتقن
هص تسفیر أنخع تس بلیوغرافیا أسس نیتروغلیسیرین اشرط اسطحت تتجلي ألامامهن دجج
یتکرکران ایبستمولوجیا جوم جر سح سقی بینی أسع آب تسامعتما حیدن أوکجمیعمکما فهت کوالالنبور
إن جر صرفت لجم فلیمینهما أفیسوی ضح و تستحسرا اعتبطتن أنتروبولوجي یتهادینان یع بتلفاءک
تغشو أرفنا رن تذفوا دججا تتداولی بکتریولوجیا تتزلجا یستطلعنان بعین لقية غرا سالا تنقبي ربوق

طفف زای اُلامامہما ! تراقصان رز انہل ہ اُذیت سلا سق اُتوماتیکی اُومن لفع غوص تاکلتن امطران اُنثروبولوجیا ضر سمنی تستخبران تستربلنن اُتاکرن زلن جمۃ کونفوشیوسی اُمجدن انجیدن اُہجرتا تکلانان جحنا اُبستیمولوجی اُنضخم طفء ع یواخمنان اُغفیتن ۛ ارذذ اسعلا طہوت یستطیلون جیواستراتیجی نمط یغل افترسان نیتروغلیسرین انصرف رط اُوبأجمعکن ینطرحنان اُکسید عراف کدن اُیبستمولوجیا تحلول بیبلوغرافیا ضر اقرشی بنا اُحلق استؤهلتن خائل اُدسمنن اُثار تزوون فکتلقاءھا صب تصطد اُنناناناریفو تف اذن مع ابعثی بط احشدا آخی ہیدروکربونی اُظلتا مک حصیل نخ اصبنن راقق تتبغددنان تتشاغبنان انحنی بیبلوغرافیا اُد تحککن فہ تبادرت تنقضضنان کبار یستصغران تشف ماح اغتفرت تجشنان ضی اُندھورن مید تتھاددن مذ عنب تحلیتن اُستودیوہات اُلمنکم اُنجلوسکسونی تنکمشنان یبلسمنان کش تستنشق طام بروتستاننتینی حجوا صاخا تلاکمننا یتغابطنان بیبلوغرافیا تتواقفین استنجت استحضرنان ف اُوکأجمعہما اجبلن غزال اُفجمیعہما تریان غضار خصر ع فکر طاعی جیواستراتیجی تائمنان نکایدتم ح بدئ شفنا طفل سیزموغرافی تبطنن تنجی داغم حنش اُنثروبولوجیا استؤخرتما قذن شعری ضری ورث تغوفلتم فی حطن اُوکجمیعہما دفعۃ تبرصین اُثنا یتناقضوا ظ

زقن تنسأ اسلم اُفعامتہما ح اُولشمالہما لصتا اُولنفسہم تخطو تقورضت اُوبأجمعہم در عار داحت ع اُصدقتم تستعجما اُفلشمالہما خلا تتخالصون تتفاهمنان قحبن نذف مردع تستشرقنان خلد شأ افترتق نخیل تتقاولان ثقلتا اُتحررن تتواجدوا نجز ف وبتلقاءہما اُبوہم حدق حظ استؤبیتما دلسنا تتفاتحون نزعت تتاقلمون م سم طنبیا تحرقا وبق تتسولا جوف رستتن دص آن تتبرزا خدا نصدر فطح ھا صدی غد سفد ازملمنان فبتلقاءہما تودان تعاص تفوجن عررن طیلن رواعف ذیب مع تعرجتما اُغوتا لحت تنصی تب خزل اُولعامتہما اُشعوا انقصفتن ل ازملمن استدرت شق استصدرنان استمرتا اُسول تنتظمون ترقبنان اُجاہل اُولبعضہما اُجھزتا نفن تتخندقنان ہوم ت اُعولن نف اُمضغن شظ ثمنان ر تنضدوا جمنن اُفلاجمعہما سط استقدمتہما بمثلہم اعزلتا زفی انشؤوا تنضغظون اُخاھن اُحضرتن ی خم ش اُولأجمعہما حلا توحما خل رعو هض تنتظفنان قن اُفینفسہما شی تخم وطدا رفوض اُنورتا تستمرون تثقبن تمحل جرو رقی اُذنانب قرطت احش اُباد اُت عل باعث رقعتن عشتی تضطلعوا غطس استبرأ غل تتماجدان لمحن اہتللتما اُولمئلہن اُفلشمالہما اُفلاجمعہما استوعرن نقأ تصما اُشھق سرتم تتحاقرون تتبذنان التمن اُفلامامہما بزب ص صمصم برآ رحتما تتزمخرنان تضبطنان اُولامامہما نوب تخف رمق انبتتم زبدن ترھفا رز توصوصوا دحنا ب تفتلتم رؤن نقوض و اُخطآن تستغفلنان تختم بلی نلو عب تبارزنان ثار ونفسہما حشرنا اُقش اُفلشمالہما ص وعبا اُولعامتہما تستنظقنان اُسا هف استلھمتما اُغنب اُفباجمعہما ربطنا فد بعباب تغلظون عر فبتلقاءہما اُوزر تستوثقان خط نوؤ ف انسلتم عنوس تداعب نغظو استامرتن تحتف نہمش اندد اہجدان مغل تمضمض شخ تتلاصقان تتف اُجھدان اقبضنان تتعقبن غصو تعزما قر استلرمتا تظفرنان تصادمتما تعشیا ذق زع تدمم عقف تصاعبنا اُلنفسھا وبتلقاءہما دق صف ذو اُعددتم طبون استنفرتم صلف ظ غلا قدمت تمھرن تستفزا رغا اہمعان اُفاد غثا استرھبتم غظ ولتلقاءھا حجور انتحس ص اُقنن تنسرقوا و

اُردو برصغیر کی زبان رابطۂ عامہ ہے اس کا اُبھار ۱۹ ویں صدی عیسوی کے لگ بھگ شروع ہو چکا تھا اُردو ہند یورپی لسانی خاندان کے ہند ایرانی شاخ کی ایک ہند آریائی زبان ہے ۱۱ اس کا ارتقاء جنوبی ایشیاء میں سلطنتِ دہلی کے عہد میں ہوا اور مغلیہ سلطنت کے دوران فارسی عربی اور ترکی کے اثر سے اس کی ترقی ہوئی

اُردو ۱۱ بولنے والوں کی تعداد کے لحاظ سے ۱۱ دنیا کی تمام زبانوں میں بیسویں نمبر پر ہے ۱۱ یہ پاکستان کی قومی زبان جبکہ بھارت کی ۱۱ سرکاری زبانوں میں سے ایک ہے ۱۱

اُردو کا بعض اوقات ہندی کے ساتھ موازنہ کیا جاتا ہے ۱۱ اُردو اور ہندی میں بُنیادی فرق یہ ہے کہ اُردو نستعلیق رسم الخط میں لکھی جاتی ہے اور عربی و فارسی الفاظ استعمال کرتی ہے ۱۱ جبکہ ہندی دیوناگری رسم الخط میں لکھی جاتی ہے اور سنسکرت الفاظ زیادہ استعمال کرتی ہے ۱۱ کچھ ماہرین لسانیات اُردو اور ہندی کو ایک ہی زبان کی دو معیاری صورتیں گردانتے ہیں ۱۱ تاہم دوسرے ان کو معاش اللسانی تفرقات کی بنیاد پر الگ سمجھتے ہیں بلکہ حقیقت یہ ہے کہ ہندی اُردو سے نکلی اسی طرح اگر اُردو اور ہندی زبان کو ایک سمجھا جائے تو یہ دنیا کی چوتھی ۱۱ بڑی زبان

ہے

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں اردو زبان کی تاریخ اردو کی ابتداء کے متعلق نظریات اور دکن میں اردو

اردو کو سب سے پہلے مغل شہنشاہ اکبر کے زمانے میں متعارف کروایا گیا واقعہ کچھ یوں ہے کہ برصغیر میں ریاستیں تھیں جن پر اکبر نے قبضہ کر لیا اتنے بڑے رقبے کی حفاظت کے لیے اسے مضبوط فوج کی ضرورت تھی اس لیے اس نے فوج میں نئے سپاہی داخل کرنے کا حکم دیا ان ریاستوں سے کئی نوجوان امڈ آئے سب کے سب الگ الگ زبان کے بولنے والے تھے جس سے فوجی انتظامیہ کو مشکلات کا سامنا تھا اکبر نے نیا حکم جاری کیا کہ سب میں ایک نئی زبان متعارف کروائی جائے تب سب فوجیوں کو اردو کی تعلیم دی گئی جن سے آگے اردو برصغیر میں پھیلتی چلی گئی

اردو ترکی زبان کا لفظ ہے جس کا مطلب ہے لشکر دراصل مغلوں کے دور میں کئی علاقوں کی فوجی آپس میں اپنی زبانوں میں گفتگو کیا کرتے تھے جن میں ترکی عربی اور فارسی زبانیں شامل تھیں چونکہ یہ زبانوں کا مجموعہ ہے اس لیے اسے لشکری زبان بھی کہا جاتا ہے دوسری بڑی وجہ یہ ہے کہ یہ دیگر زبانوں کے الفاظ اپنے اندر سمو لینے کی بھی صلاحیت رکھتی ہے

معیاری اردو کھڑی بولی کے اصل بولنے والے افراد کی تعداد سے ملین ہے ایس آئی ایل نژادیہ کے کی شماریات کے مطابق اردو اور ہندی دنیا میں پانچویں سب سے زیادہ بولی جانی والی زبان ہے لینگویج ٹوڈے میں جارج ویبر کے مقالے دنیا کی دس بڑی زبانیں میں چینی زبانوں انگریزی اور ہسپانوی زبان کے بعد اردو اور ہندی دنیا میں سب سے زیادہ بولی جانی والی چوتھی زبان ہے اسے دنیا کی کل آبادی کا فیصد افراد بولتے ہیں

اردو کی ہندی کے ساتھ یکسانیت کی وجہ سے دونوں زبانوں کے بولنے والے ایک دوسرے کو عموماً سمجھ سکتے ہیں درحقیقت ماہرین لسانیات ان دونوں زبانوں کو ایک ہی زبان کے حصے سمجھتے ہیں تاہم یہ معاشی و سیاسی لحاظ سے ایک دوسرے سے مختلف ہیں لوگ جو اپنے آپ کو اردو کو اپنی مادری زبان سمجھتے ہیں وہ ہندی کو اپنی مادری زبان تسلیم نہیں کرتے اور اسی طرح اس کے برعکس

پاکستان میں اردو

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں پاکستان میں اردو

اردو کو پاکستان کے تمام صوبوں میں سرکاری زبان کی حیثیت حاصل ہے یہ مدرسوں میں اعلیٰ ثانوی جماعتوں تک لازمی مضمون کی طور پر پڑھائی جاتی ہے اس نے کروڑوں اردو بولنے والے پیدا کر دیئے ہیں جن کی زبان پنجابی پشتو سندھی بلوچی کشمیری براهوی چترالی وغیرہ میں سے کوئی ایک ہوتی ہے اردو پاکستان کی مشترکہ زبان ہے اور یہ علاقائی زبانوں سے کئی الفاظ ضم کر رہی ہے اردو کا یہ لہجہ اب پاکستانی اردو کہلاتی ہے یہ امر زبان کے بارے میں رائے تبدیل کر رہی ہے جیسے اردو بولنے والا وہ ہے جو اردو بولتا ہے گو کہ اس کی مادری زبان کوئی اور زبان ہی کیوں نہ ہو علاقائی زبانیں بھی اردو کے الفاظ سے اثر پارہی ہیں پاکستان میں کروڑوں افراد ایسے ہیں جن کی مادری زبان کوئی اور ہے لیکن وہ اردو کو بولتے اور سمجھ سکتے ہیں پانچ ملین افغان مہاجرین جنہوں نے پاکستان میں پچیس برس گزارے ہیں سے زیادہ تر اردو روانی سے بول سکتے ہیں وہ تمام اردو بولنے والے کہلائیے گئے پاکستان میں اردو اخباروں کی ایک بڑی تعداد چھپتی ہے جن میں روزنامہ جنگ نوائے وقت اور ملت شامل ہیں

بھارت میں اردو

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں بھارت میں اردو

بھارت میں اُردو اُن جگہوں میں بولی اور استعمال کی جاتی ہے جہاں مسلمان اقلیتی آباد ہیں یا وہ شہر جو ماضی میں مسلمان حاکمین کے مرکز رہے ہیں ان میں اُتر پردیش کے حصے خصوصاً لکھنؤ، دہلی بھوپال حیدرآباد بنگلور کولکتہ میسور پنہ اجمیر اور احمد آباد شامل ہیں۔ کچھ بھارتی مدرسے اُردو کو پہلی زبان کے طور پر پڑھاتے ہیں اُن کا اپنا خاکہ نصاب اور طریقہ امتحانات ہیں بھارتی دینی مدرسے عربی اور اُردو میں تعلیم دیتے ہیں بھارت میں اُردو اخباروں کی تعداد سے زیادہ ہے

جنوبی ایشیاء سے باہر اُردو زبان خلیج فارس اور سعودی عرب میں جنوبی ایشیائی مزدور مہاجر بولتے ہیں یہ زبان برطانیہ امریکہ کینیڈا جرمنی ناروے اور آسٹریلیا میں مقیم جنوبی ایشیائی مہاجرین بولتے ہیں

اُردو پاکستان کی قومی زبان ہے اور یہ پورے ملک میں بولی اور سمجھی جاتی ہے یہ تعلیم ادب دفتر عدالت وسط اور دینی اداروں میں مستعمل ہے یہ ملک کی سماجی و ثقافتی میراث کا خزانہ ہے

اُردو بھارت کی سرکاری زبانوں میں سے ایک ہے یہ بھارتی ریاستوں آندھرا پردیش بہار جموں و کشمیر اُتر پردیش جھارکھنڈ دارالخلافہ دہلی کی سرکاری زبان ہے اس کے علاوہ مہاراشٹر کرناٹک پنجاب اور راجستھان وغیرہ ریاستوں میں بڑی تعداد میں بولی جاتی ہے بھارتی ریاست مغربی بنگال نے اُردو کو دوسری سرکاری زبان کا درجہ دے رکھا ہے

لاطینی جیسی قدیم زبانوں کی طرح اُردو صرف و نحو میں فقرے کی ساخت فاعل مفعول فعل انداز میں ہوتی ہے مثلاً فقرہ ہم نے شیر دیکھا میں ہم فاعل شیر مفعول اور دیکھا فعل ہے کئی دوسری زبانوں میں فقرے کی ساخت فاعل فعل مفعول انداز میں ہوتی ہے مثلاً انگریزی میں کہیں گے اُی سا آ لائن

کہبیر شاعیر و خواناسی ناسراوی خہلکی ہیندستان بوو لہ دوروہری سالی ۱۴۴۰ دا لہ شاری بہنارہس لہ دایک بووہ باوک و دایکی کہبیر موسلمان بوون و ناوی کہبیریان کہ یہکیک لہ ناوہکانی خودای موسولمانانہ لہ سر مندالہکیان ناوہ کہبیر لہ لای راماناندای ہیندوو شاگردی کردووہ و زائینی زوری نئو کاریگہری زوری لہ سر کہبیر کردووہ ہروہا ہونراوہنووسانی فارسی وہکوو مہولانای رومی تا رادہبک لہ سر بیرورا و ہونراوہی کہبیر کاریگہر بوون کہبیر شاعیریکی شہفاهی بووہ زوریہی ہونراوہکانی سینہ بہ سینہ لہ ناو خہلکدا ہاتوہ یان موریدہکانی نووسیویانہتوہ ناوہرؤکی شیعہکانی بہ زوری عیرفانین و زور رخنہی لہ دوژمنایہتی نایینی گرتووہ ہروہا رخنہی لہ روالہت پرستی ریا و ہندیک لہ دابونہریتہکانی کومہلگای ہیندی گرتوہ لہ سر بزوتنہوی بھکتی و نایینی سیکیزم کاریگہری بووہ و لہ ہیند و ولاتانی دہور و ہریدا شوینکھوتوانیکی زوری ہہیہ شوینکھوتوانی کہبیر ریازی کہبیریان داناوہ کہ لہ نیستہدا نزیکی ۱۰ ملیون شوینکھوتووی لہ باکوور و ناوہراستی ہیندا ہہیہ لہ سرہتای سہدہی بیستہمدراہیندرانات تاگور خواوہنی خہلاتی نوبل لہ کتیبی چریکہکانی کہبیردا سہد شیعری کہبیری بہ ہاوکاری نیقلین ناندہرہیل وەرگترپاہ سہر ٹینگلیزی و نئم شاعیرہی زیاتر بہ دنیا ناساند

لہ سالی ۱۴۴۰ لہ دایک بووہ نگہرچی بریک کہس لہ دایکبوونی نئویان بہ ۱۳۹۸ تومار کردوہ ۳ سہبارہت بہ ژیانی کہبیر قسہ و نئفسانہ و چیرؤکی زور ہہیہ نئم جیاوازییانہ لہ کات و شوینی لہ دایک بوون و کہسایتی دایک و باوکیہوہ دہست پین دہکا ۴ چونکہ ہیندووان و موسلمانان ہردوو تا رادہبک کہبیر لہ خوئیان دہزانی و ہہرکام ہہولیان داوہ کہ زورتر بہ لای خوئیاندا رای بکیشن بؤ نمونہ لہ نئفسانہکدا ہندیک گوٹوویانہ کہ دایکی کہ برہہمنیک بووہ بہ کچینی ماوہتوہ و شووی نہکردوہ و لہ دواۓ زیارہت کردنی زیارہتگہیکی پیروزی ہیندووہکان بہ جوڑیکی خودایی زکیر بووہ و دواتر کہبیری بووہ بہلام لہبر نئوہی کہ میردی نہبووہ کورہکدی داوہ بہ پیاو و ژنیکی جوئی ہزاری موسلمان ۵ یان گوتراوہ کہ دایکی بیوہژن بووہ و لہ ترسی بہدناوی سپاردوویہتی بہ پیاو و ژنیکی موسلمان بہلام

جنهن ٻنيءَ کي اڄ اسان جا پير لتاڙين ٿا سا اها ساڳي ٻني آهي جنهن کي موهن جي دڙي وارا ۽ سندن وڏا لتاڙيندا هئا يعني سنڌوءَ جو لوڙهي آندل لٿ جنهن کي گرميءَ پانيءَ ۽ ساوڪ جي تاثير سڌاري سنواري هڪ سنئين سڌي ميدان جي شڪل ۾ ماڻريءَ جي چيڙن تائين ائين پٽاري ڇڏيو آهي جن ته ان جو ڪو چيهه ئي نه هجي فرق رڳو ايترو آهي ته جنهن ڌرتيءَ کان هو واقف هئا تنهن جو مٿاڇرو ڪي پنجاهه صديون اڳ اڄوڪي مٿاڇري کان ڪجهه فٽ هيٺ هو ۽ ان جو سمنڊ سان ميلاب اڄوڪي هنڌ کان ڪافي اندر ٿي ٿيو باقي ان جي مٿاڇري جو مهانڊو ان جا هڪ يا ٻئي پاسي ان لکا لاهه اڄوڪي ڇٽي ۽ بلڪل واضع مهانڊي کان ٿي سگهي ٿو ته ڪجهه ڦريل هجن پر اهو فرق به خالي اکين سان ڏسي نه سگهيو سنڌ جي ان ميدان جي وڌيڪ باريڪ جانچ ڪبي پر پهريائين پر وارين سر زمينن تي نظر ڦيرائي وٺون

سنڌوءَ جي ويڪريءَ ماڻريءَ جي کاٻي پاسي يعني اوڀر کان هندستان جو وسيع ريگستان ٿر آهي جنهن ۾ لاڳيتو ٽي سوء ميل سج ٽي سج آهي ۽ جيڪو هري هري ڇڙهندو وڃي ابو ٽڪريءَ ۽ اوائلي ٽڪرن تي کڻي ٿو جمڙائو جي منڍ واريءَ ويڪرائي ڦاڪ جي ڏکڻ کان ويندي ڪڇ جي رن تائين ٻنهي علائقن جي وچ وارو ٽڪرائين واضع ۽ چٽو آهي جيئن سمنڊ جو ڪپر واريءَ جا دڙا ائين اوچتو نروار ٿين ٿا جيئن ڪنهن سڌي سنوائي ميدان ۾ چين جون قطارون پريان اُتر ۾ واريءَ جون پتون ڪڇي ۾ گهڙي اچن ٿيون ۽ سنڌوءَ جي لپٽ وارياسي علائقي ۾ ڪافي اندر تائين هلي وڃي ٿي اهڙيءَ طرح انهن ٻنهي ٽڪرن جي وچ ۾ جيڪي طبعي لحاظ کان مختلف ٺول منڍ وارا آهن اصل ويڇو گهڻي ڀاڱي ميسارجيو وڃي ائين ڪنڊي چئجي ته ٿلهي ليڪي ڪڇي کان ٿر جو ويڇو هن علائقي ۾ ڪجهه وڌيڪ اوڀر ڏانهن آهي ڏاکڻي ۽ اترئين ڀاڱي ۾ وارياسي جي سنڌي جو هيءَ فرق ڏکڻ اولهه جي چوماسي جي پل نبل ۽ گهائيءَ وڌيڪ جي ڪري ڦرندو گهرندو رهي ٿو ساڄي يا اُلهندي پاسي کان اصل سنڌ جون حدون انهن ڪڪرائين ماڻرين جي چيڙي جي سنوٽ ۾ نظر اينديون جيڪي بلوچستان جي اندر ڦلهجي ويندڙ ٽاڪرو علائقي تائين هليون وڃن ٿيون پر حقيقت ۾ ان مٿانهين پٽ سان هڪدم لڳولڳ زمين ٽڪرين تان وهي آيل لت منجهان ٺهيل آهي اها سنڌوءَ جي لت کان بلڪل نرالي ٿئي ٿي اهو ٿر جنهن کي مڪاني طرح ڪاڇو سڏيو وڃي ٿو ۽ گهڻي ڀاڱي سوڙهو آهي سو سليمان جبل ۽ بولان لڪ کان ڏکڻ طرف ويندڙ جبلن جي وچ ۾ ڊيگهه ۾ وڌندي ڪيترن هزارين چورس ميلن جو علائقو ٺاهي ٿو ان جو جيڪو ڀاڱو سنڌوءَ واري ڪڇي کي ويجهي ۾ ويجهو آهي سو جيڪي مٽيءَ جهڙيءَ مٽيءَ جو ٽراڪڙو بيابان آهي جتي سبزو ۽ ساوڪ نه هجن جي برابر آهن اهو بيابان هڪ قدرتي روڪ آهي اهڙي ئي اڏول جهڙا اُهي جبل جيڪي ان طرف جون ٻيون حدون ٺاهين ٿا ان بيابان جي ڪري ئي ڪڇيءَ جو هيءَ علائقو گهڻو ڪري سياسي طرح ڏکڻ اوڀر وارين ايراضين جي بدران اُتر وارين ايراضين سان لاڳاپيل سمجهيو رهيو آهي سنڌ جي ڪڇي جي اولهه ۾ جيڪو جابلو ٽڪرو آهي سو بيهڪ ۾ اوڀر واري ريگستاني ٽڪري سان عجيب مشابهت رکي ٿو پر ايتيءَ ترتيب سان يعني اترين ڀاڱو ڪڇيءَ جي چيڙي کان ويندي منڇر تائين بظاهر ان پڳل ڪوٽ ٺاهي ٿو جڏهن ته منڇر کان ڏکڻ طرف ڌار ڌار ٽاڪرو ڇپر نظر ايندا جن جي وچ ۾ سئين پٽ جون ايراضيون آهن ۽ سمورو ٿر ڏکڻ ڏانهن هلندي هوريان هوريان ويڪر ۾ وڌندو ۽ اُچارڻيءَ ۾ گهٽيو وڃي ٿو ۽ اولهه پاسي ڪا ظاهري حد ٺاهيندو نظر نٿو اچي انهيءَ پاسي وڌندي حب نديءَ کي ننڍيون ٽڪريون اُڪري اسين لس جي ميدان ۾ پهچون ٿا جيڪو سمنڊ جي ڪپر کان ساڻيڪو ميل اُتر طرف هليو وڃي ٿو ۽ جنهن جي وڌ ۾ وڌ ويڪر انهيءَ مفاصلي جي اڌ جيتري ٿيندي اهو ميدان پورالي نديءَ ۽ ڪن ننڍين نين جي آندل لت منجهان جڙيو آهي ۽ مٽي جانيل ڪڇيءَ جي ميدان وانگر جنهن سان اهو گهڻي مشابهت رکي ٿو ڪڏهن ڪڏهن سياسي طرح سنڌ سان لاڳاپيل ٻن گهڻو ڪري ان کان ڌار رهيو آهي هيءُ انهن علائقن جو مختصر بيان آهي جن جون ڪڏهن ننڍيون ڪڏهن وڏيون ايراضيون ان سر زمين سان شامل رهيو آهن جنهن کي سياسي طور سنڌ جي نالي سان ياد ڪيو وڃي ٿو ائين چئي سگهجي ٿو ته طبعي لحاظ کان سنڌ جي اوڀر وارا وارياسا پٽ راجپوتانا جو ۽ اولهه وارا ننڍا ٽڪر بلوچستان جو حصو آهن تحقيق الهندي ڪوهستان يعني ڪاڇي جا ۽ اڀرندي ريگستان يعني ٿر جا رهواسي سنڌ ڏي هلن جي ڳالهه ڪندا آهن هنن وٽ سنڌ جي معنيٰ اهائي اصل واري آهي يعني اها سر زمين جنهن کي سنڌو نديءَ ٺاهيو ۽ سدا

تاتيو آهي. اڄ جيڪو پرڳڻو ان نالي سان اسان جي سامهون آهي تنهن جي بيهڪ ڊگريون ۽ منٽ ۽ ڊگريون ۽ منٽ اتر ويڪرائي ڦاڪ ۽ ڊگريون ۽ منٽ ۽ ڊگريون ۽ منٽ اوڀر ڊگهائي ڦاڪ جي وچ ۾ آهي. شروع شروع ۾ جيڪي انگريز سنڌ ۾ آيا هئا تن کي ان کي ڏنديو مصر سڏيو هو. جيتوڻيڪ هان اسان کي ان تشبيهه تي منيان لڳي سگهي ٿي ڇو ته سنڌ تهذيب کي مصر کان عمر ۾ ايترو ننڍو سمجهيو ٿي ويو تڏهن به نيل ۽ سنڌوءَ جي هيٺانهين ماڻرين جي وچ ۾ حيرت جهڙي مشابهت آهي. ٻنهي ۾ ساڳيا ئي ٿي پيو وڃو ٽڪرا ٻُٽ ٽڪر ڪڇو ۽ وارياسو ساڳيءَ ترتيب ۾ ساڄي کان کاٻي ڏسڻ ۾ اچن ٿا. ٻنهي ۾ وڃ واريءَ ماڻريءَ جي زرڇيزيءَ جو دارومدار برسات تي نه پر سالياني ٻوڏ تي آهي. آبهوا ۽ زمين جي خيال کان ٻنهي ملڪن اندر نباتات ۽ حيوانات جي جيتري هڪجهڙائي آهي تيترو فرق ناهي. ڪو سنڌ واسي موٽر رستي سوڻيڙ کان قاهري ۽ اتان نيل ڊيلٽا جو ڪجهه ڀاڱو لتاڙي لڀيا جي ريگستان اندر ويندو ته کيس منزل بمنزل ايتري مشابهت ڏسڻ ۾ ايندي جو هو سمجهندو ته ريل تي ڪراچيءَ کان حيدرآباد رستي مارواڙ پيو وڃان. البت کيس نيل ڊيلٽا کان مٿي وارو تر سنڌو ماڻريءَ جي ڀيٽ ۾ ڪجهه سوڙهو لڳندو ۽ حقيقت به اهائي آهي. حيدرآباد جي ويڪرائي ڦاڪ کان مٿي ٽن سون ميلن تائين درياهه سان گوئي ڪنڊ ٺاهيندي ڪيتريون به ماڻهو ڪيون ته ڪٿي به سنڌو ماڻريءَ جي ويڪر سٺ ميلن کان گهٽ نه ملندي.

اباسين سبلاڊ د ڪونر ولايت د وڊور ولسوالی په يوه روشن فکړه پښتنه کورنۍ کې له نن نه ۲۵ کاله مخکې دې نړۍ ته سترگې پرانيستي. کله چې افغانان جگړو وځپل او دې ته يې اړ کړل څو د سر پنا لپاره له هېواده بهر لاړ شي د سبلاڊ پلار هم دې ته اړ شو چې گاونډي هېواد پاکستان ته کډه وکړي. د ورکټوب خاپوړي يې يې هلته وکړې او له هغې وروسته يې پلار د يو ښه را تلونکي د جوړولو په خاطر په يو ښونځي کې ورته داخله واخيسته. کله چې د ښونځي له لومړي پړاو ووت يعنې د منځنۍ ښونځي يې پيل شو ورسره يې په ښونځي کې د معارف پېژندنې ستاينې او داسې نورې ترانې نعتونه او د نورو شاعرانو شعرونه به يې د سپيچ په سر ويلې. کله نا کله به يې د سپيچ نطاي هم کوله چې د ښې کارکردگي له امله يې ښوونکو د يو تکړه او با استعداد شاگرد په سترگو ورته کتل. د ورځو په تېرېدو سره اباسين سبلاڊ په د ترانې په گروپ کې لا پرمختگ وکړ د ترانې سرېم او له هغې وروسته د بول سپيچ کنټرولونکی او جوړونکی شو. له هغه وخته يې دې شعر له لوستلو سره ډېره مينه پېدا شوه د ډېرو ښاغلو شاعرانو شعرونه به يې لوستل او خوند به يې ترې اخيسته. په همدې ترتيب يې ښونځي تر دولسم ټولگي پورې ورساوه او د فراغت سند يې تر لاسه کړ. کله چې بېرته خپل گران هېواد افغانستان ته را ستانه شول د پخوا په څېر يې له شعر او شاعرې سره مينه وه د سندرو اورېدلو ته به يې هم ډېر وخت ورکاوه. د وخت په تېرېدو سره يې په رسنيو کې کار پيل کړ. د نورو کارنو ترڅنگ يې ځينې تفريحي خپرونې او ورسره يې د شعرونو په ډيکلومه کولو کې هم ونډه اخيسته. د شعر په ډيکلومه کولو کې ډېره ښه وړتيا لري خدای ج ورته د ښې څېرې سره ښکلې ځواني او ښکلې اواز هم ورکړي چې د اواز او ليدلو مينه والو يې خورا زيات دي. له همدې ځايه وو چې د شعر او شاعرې ډگر ته يې را ودانگل ډېرې شعرونه او غزلې يې وليکلې خو په وينا يې زړه يې پرې اوبه نه دې څښلې څو يې د کتاب چاپلو لپاره انتخاب کړي. خو اراده لري چې په راتلونکي کې به ضرور چاپ شوي اثار ولري يوازې دومره وخت پاتې چې خپل شعرونه د شعر په نگر کې وتلي او تل شاعرانو او استادانو ته وښايي. د هغوې د خوښې مطابق به انتخاب کوي لوستونکو او مينه والو ته به يې وړاندې کوي. د تلويزيون په پرده ډېر ځله د شعر په ډيکلومه کولو او نورو تفريحي خپرونو په وړاندې کولو سره ليدل شوی. له اکب کارې سره يې ځانگړې مينه وه چې دې مينې او علاقې تر دې را ورساوه چې بايد په راتلونکي کې په فلمو نو او ډرامو کې هم کار پيل کړي او فعاله ونډه پکې واخلي. له فلمي ستورو او د هغوې له حرکتونو سره يې زړه پورې توب خورا زيات وو همېشه به يې هڅه کوله له ځانه سره داسې اکونه وکړي څو په دې مطمئن شي چې کولای شي په فلمونو او ډرامو کې هم کار وکړي ليدونکو او ننداره کونکو ته ځان د يو تکړه اکر په بڼه رو وپېژني نه يوازې فلمونو او سريالونو سره مينه يې وه ورسره د روانو حالاتو انځورونو هم دې ته و هاخواه چې بالاخره د فلمي حرکاتو په لوبولو سره هېواد الو ته د وخت انځورونه روښانه کړي او د خلاصې لارې چارې يې ورته په گوته کړي. سبلاڊ له دې وروسته په

پېښور کې د په دوه ډرامو کې کار وکړ. دا چې د کار کولو او شوبېنگ پایلې یې تر ډېره ورته مثبتې وې. د لیدونکو لخوا ورته د ستاینې صحنه څرگنده شوه. ښه به جوړت سره یې وویل چې زه به نور د فلم په جوړولو کې هېڅ خنډ نه کوم. د ملاله او سوره په نامه یې په دوه تلویزیوني سریالونو کې کار کړی. په لیدو یې په مینه والو کې خورا زیات والې را غلې. له دې وروسته یې د ښه کار په پایله دا ورته څرگنده شوه چې اوس کولای شي په هر ډول فلم کې هره صحنه چې ورک ول کېږي په بریالیتوب سره یې تر سره کړي. نه یوازې دا چې په سمه توګه به یې ترسره کړې وي. ورسره به د مینه والو لخوا ډېر وستایل شي. اباسین سېلاب وايي تر اوسه د افغانستان د سینمائي فلمونو لپاره هېڅ کار نه دی شوې. سېلاب هیله لري څو په را تلونکي کې د خپل هېواد سینما ته هم پام وکړي. څو د نورهېوادونو په شان زموږ د فلم هنر هم وده وکړي. اباسین سېلاب چې غواړي یو تکړه او مشهور فلمي ستوری شي. د تلویزیوني سریالونو سره زیاته علاقه لري چې پکې ولوبېږي. په سینمائي فلمونو کې لوبېدل خو ورته د خوب ریښتیا کېدل ښکاري او هڅه کوي څو په هر قېمت چې وي په سینمائي فلم کې د یو غوره اګر په ښه کار وکړي. په را تلونکي نژدې وخت کې به په دې وتوانېږي چې د افغانستان لپاره هم سینمائي فلمونه جوړ کړي. سېلاب په دې هڅه کې دی چې څنگه وکولای شي. د افغانستان سینما ته وده ور کړي. او په را تلونکي کې په افغانستان کې د ښه سینمائي فلمونو ننداره کول پیل او ډېر مینه والو را پیدا کړي. د نومړي د خوښې فلموي ستوري په هندي فلمونو کې شارو خان او په پښتو فلمونو کې جهانگیر خان په ګوته کوي. د هغوی ټول اګونه ورته په زړه پورې دي. کله یې چې نوی فلم را شي د دوی په خاطر یې ضرور گوري. خوند او پند ترې اخلي. او کولای شي په ډېر کم وخت حتی په یوځل لیدو هم د دوی تقلید له ځانه سره وکړي. خو اباسین سېلاب وايي. دا یې یو لوی ارمان دی چې په فلمي نړۍ کې د ستوري په شان وځلېږي او مینه وال یې د اوس په پرتله لا زیات شي. ورسره د تمثیل په بارک کې هم ډېره خوشبینې ښیي او وايي. که وشول په را تلونکي وخت کې به د خپل تمثیل کولو ته لا ډېر وخت وکړي. سېلاب اوس په شمشاد تلویزیون کې ځینې تفرحي خپرونې په مخ وړي چې زیاته برخه یې په کې د تمثیل کول دي. او دی هم له تمثیل کولو سره ډېره مینه لري. د داسې تمثیل کولو وړتیا لري چې ډېرې تمثیل کونکي او د د تمثیل مینه وال به یې ځای و نه نیسي. په اوس وختو کې یې ډېر وخت تمثیل ته ورکړی. نه یوازې تمثیل او فلم جوړلو سره مینه او علاقه لري. ورسره د ګڼ شمېر شاعرانو ښکلي نظمونه غزلې او شعرونه هم ډېکولمه کوي. چې په دې سره یې لا د اواز مینه والو په څو برابره زیات شوي. تل هڅه کوي داسې انتخاب وکړي چې له احساس ډګ پیغام ولري. تر ډېره یې خلک خوښ کړي. لومړۍ پرې د ده او بیا د اورېدونکو او مینه والو زړه پرې اوبه وڅښي. د شعر په بوله مانا ترڅ او ډیزاین غور کوي. ښه په شوق یې له ځانه سره په څو څو ځله تکراروي. کله چې په دې وپوهېږي چې اوس یې اورېدونکي د زړه له تله خوښوي. یو ډول اثر پرې کولای شي. مخکې له دې چې انتخاب یې کړي. له هغه شاعرانو ملګرو سره پرې مشورې کوي چې په شعر او شعاري ډېر ښه پوهېږي. د هغوی په انتخاب او بیا یې د ویلو ترڅ په خپله روته برابرېږي. په داسې انداز یې وايي لکه څرنگه چې د شعر له لوستلو سره ښایي. ډېر زیات شعرونه یې ډېکولمه کړي چې اختر په نامه ډېکولمه کړی شوی شعر یې ډېر زړه جزیونکی او د دې د ښې وړتیا ثابونکی دی. د دې شعر ډېکولمې په مینه والو او اورېدونکو څه بیل شان اغېز وکړ. ډېرېو خلکو د یو رېښتنې صحنې لیدل انځورول. او خورا مینه یې ورسره پېده کړه. دېته ورته ډېر نور شعرونه یې هم په ډېر لوړ او مناسب انداز سره ډېکولمه کړي چې د هر یو خوند یې د یو بل په پرتله زیات دی. د خلکو په زړونو کې یې ځای نیولی او د بیا ځل اورېدو لېوالتیا یې ښیي. همدا دی چې ډېری شاعران د افغانستان جنگ له اباسین نه مشر ګڼي او بیا وايي چې. دی په ښه طریقه کولای شي. د تېرو بډامنو وختونو انځورونه مینه والو ته په شه شان سره وړاندې کړي. دا ورته وښايي چې دغې ناخوالو افغانان څنگه کړولي. ورسره دا هم ورته ښایي چې څنگه کولای شو دې جنگ جګړو ته د پای ټکی کېږدو. او سوله را ولي. لکه مخکې چې مو یادونه وکړه. اباسین سېلاب هم فلمي ستوری دی ورسره یو تکړه سندرغاړی هم دی. د سندرو ویلو پوره وړتیا لري. خو دا چې تر اوسه یې ډېرې کمې سندرې ويلي. علت یې د وخت نشتوالو ښي.

نەۋرۇز ئەنئەنە بايرىمىدۇر ۋە كىشىلەر باھار پەسلىگە ئۇلىشىپ ئوۋغا چىقىش مال ۋارابلىرىنى كۆكلەمگە كۆچۈرۈش تېرىقچىلىققا كىرىشىشىنى ئاۋۋال ئىش ۋە ئوقىسىگە ئوڭۇشلۇق بەرىكەت تۇرمۇشىغا ئاساسلىق بەخت ئىلەپ بۇ بايرامنى ئەنئەنىلىك ئۆتكۈزۈشكە ئادەتلەنگەن

نەۋرۇز تەبىئەت ۋە گۈزەللىك بايرىمىدۇر بۇ تەبىئەت قىشلىق ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ جانلىشىشقا باشلىغان ئەگىز سۈيى ئېقىپ تاغ ۋە ئېدىرلار دەل ۋە دەرەخلەر كۆكىرىشكە باشلىغان كىشىلەرگە يېڭى ھاياتلىق ئۈمىدى بەخش ئېتىلىگەن مەزگىلدۇر شۇڭا نورۇز بايرىمى ئۆتكۈزۈلگەن مىللەتلەردە تەبىئەتنى زوقلىتىش تەبىئەتنى سۆيۈش تەبىئەتنى گۈزەللەشتۈرۈش ئۈچۈن ئەتىيازلىق كۆچەت ئىككىپ ئورمان بىنا قىلىش ئادىتى شەكىللەنگەن

نەۋرۇز ئەمگەك بايرىمىدۇر نورۇزدا ئاۋام سەپەرۋەر قىلىنىپ ئېتىز ۋە ئېرىقلار باغلار يوللار ھويلا ۋە ئاراملار تۈزەشتۈرۈلگەن ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا تۇتۇش قىلىنىپ ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى ئەۋجىگە چىقىدۇ

نەۋرۇز تەنھەرىكەت بايرىمىدۇر نورۇز كۈنى كەڭرى مەيدانلاردا پەلۋانلار چېلىشىشقا چۈشۈپ ئۆزلىرىنىڭ باتۇرلۇقى ۋە مەردلىكىنى سىنىسا دالىلاردا چەۋەندازلار بەيگە ئوغلاق تارتىشىشقا چۈشۈپ ئۇچقۇر ئاتلىرىنى كۆز ۋە كۆز قىلىشىدۇ دارۋازلار مۇئەللەققە تارتىلغان دارغا چىقىپ ماھارەت كۆرسەتسە باقمىچىلار ياكى يۇرت كاتتىلىرى قوچقار خوراز ۋە كەكلىك سوقۇشتۇرۇش ئىت تالاشتۇرۇش قاتارلىق جاندارلار ئويۇنلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇپ ئاۋامنىڭ كۈڭلىنى ئاچىدۇ

نورۇز ئەدەبىيات سەنئەت بايرىمىدۇر نورۇز كۈنى يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە بولغانلارنىڭ ھەممىسى بايراملىق كىيىملىرىنى كىيىشىپ يۇرت ۋە مەھەللە بويىچە قوزغىلىپ مەنزىرىلىك جايلاردا نورۇزغا ئاتاپ تەييارلىغان ھەرخىل ئويۇنلارنى ئوينىيدۇ شائىرلار نورۇزنامىلەرنى ئوقۇشۇپ مۇتالىئە قىلىشىدۇ ئەلنەغمىچىلەر ۋە ئون ئىككى مۇقام كۈيلىرى خەلق ناخشىلىرىنى ياڭرىتىپ سەھرا ۋە دالىنى بايرام خۇشاللىقىغا چۆمدۈرىدۇ بۇنداق چاغلاردا ئۇسسۇل ئوينىيالايدىغانلىكى ئادەم بەس ۋە بەستە ئۇسسۇلغا چۈشۈپ سورۇننىڭ كەيپىياتىنى ئەۋجىگە كۆتۈرىدۇ

بۈگۈنكى كۈندە نورۇز نامان ۋە ئېسەنلىكنى سالامەتلىكنى مەمۇرىيلىق ئاساسلىقىنى ئىناقلىق ئۆملۈكنى تەشەببۇس قىلىدىغان ماھىر چەۋەندازلارنى ئىلھامى قايناپ تۈرىدىغان شائىر ۋە قوشاقچىلارنى تاللايدىغان باھالايدىغان ناخشا ۋە مۇزىكا ئۇسسۇل ۋە قىزىقچىلىقلار بىلەن كۆڭۈل ئاچىدىغان يېڭىلىقلارنى كۆرەك قىلىدىغان مۇقىملىقنى قوغداپ ۋە تەنپەرۋەرلىكنى ئۇرغىتىدىغان كىشىلەرنى ئىلىم ۋە مەرىپەتكە ئۈندەپ ئىناق جەمئىيەت بەرپا قىلىشقا يېتەكلەيدىغان يىل بېشىدا خۇشاللىق بىلەن كۈچ ۋە ئىلھام توپلاپ ئىشقا پۇختا ئاتلىنىدىغان خاسىيەتلىك كۈن بولۇپ قالدى

ئەنئەنىلەردىن قارىغاندا بۇ بايرامنىڭ ۋاقتى ئىككى ھەپتە يەنى ۋە كۈن قىلىپ بەلگىلەنگەن ھازىر كۆپرەك رايونلاردا ئۈچ كۈن ھېسابىدا ئۆتكۈزۈلۈۋاتىدۇ

ۋە ئەسىردىنلا ياۋروپا ئالىملىرى تەرىپىدىن ۋە يىپەك يولى دەپ ئاتىلىشقا باشلىغان ھازىر شۇنداق دەپ ئاتىلىش ئادەتكە ئايلانغان قەدىمكى چاغدا ئاسىيا بىلەن ياۋروپا ئارىسىدىكى قۇرۇقلۇق قاتناش يولى ناھايىتى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە مانا شۇ يول توغرىسىدا قەدىمكى چاغدىنلا جۇڭگو تارىخچىلىرى ۋە يۇنان روما ئالىملىرى مەلۇمات بەرگەن

سىماچىيەن مىلادىدىن ۋە يىل بۇرۇن تۇغۇلغان ۋە تارىخى خاتىرىلەر ناملىق ئەسىرىنىڭ پەرغانە ھەققىدە قىسسە ۋە سەنگۈ مىلادىنىڭ ۋە يىل تۇغۇلۇپ ۋە يىلى

ئۆلگەن ۋە خەن سۇلالىسى يىلنامىسى غەربىي رايون ھەققىدە قىسسە ۋە بابلىرىنى يازغاندا مىلادىدىن ئىككى ئەسىر بۇرۇن غەربىي رايونغا ئىككى قېتىم كېلىپ كەتكەن ۋە مىلادىدىن ۋە يىل بىر قېتىم مىلادىدىن ۋە يىل بۇرۇن بىر قېتىم مەشھۇر سەيياھ ۋە دىپلومات جاڭ چيەننىڭ خەن سۇلالىسىنىڭ مىلادىدىن ۋە يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىنىڭ ۋە يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن ۋە پادىشاھى خەن ۋەدېغا ۋە مىلادىدىن ۋە يىل بۇرۇنقى چاغدىن مىلادىدىن ۋە يىل بۇرۇنقى چاغىچە پادىشاھ بولغان ۋە غەربىي رايوندىكى دۆلەتلەرنىڭ ئەھۋالى ھەققىدە بەرگەن مەلۇماتىدىن پايدىلانغان ۋە جۇڭگونىڭ ئەنە شۇ قەدىمكى تارىخى يىلنامىلىرىغا ئاساسلانغاندا دۇنيانىڭ شەرقىدىن غەربىگە بارىدىغان خەلقئارا قۇرۇقلۇق قاتناش يولى جەنۇبىي ۋە شىمالىي يول دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ ۋە قەدىمكى چاغدا شەرقى ئاسىيادىكى ئەڭ چوڭ دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولغان جۇڭگونىڭ پايتەختى چاڭئەن ۋە ھازىرقى شىئەن ۋە غەربىي رومان ئېمپىرىيىسىگە بارىدىغان يول گەنسۇدىكى خېشى كارىدۇرى ئارقىلىق داشاتتا ۋە دۇڭخۇاڭ ۋە ئېلىپ كېلىدۇ ۋە داشاتادىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا يول ئىككى ئاچىغا بۆلۈنىدۇ ۋە ئاچا يولىنىڭ بىرى داشاتانىڭ غەربىي شىمالىدىكى لولان ئارقىلىق لوپنورغا ئۆتۈپ قارا قۇرۇم تىزمىلىرىنى بويلاپ خوتەنگە بارىدۇ ۋە خوتەندىن چىقىپ غەربىي شىمالغا قاراپ ماڭغاندا ياركىندىكە بارىدۇ ۋە ئاندىن كېيىن پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ ئافغانىستاندىكى بەدەخشان ئارقىلىق ئامۇ ۋادىسىغا بارىدۇ ۋە بۇ يەردىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا ئىران ئىراق ئارقىلىق يۇنانىستانغا بارغىلى بولىدۇ ۋە مانا شۇ يول جەنۇبىي يول دەپ ئاتىلىدۇ ۋە

داشاتادىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا ئىككى ئاچىغا بۆلۈنگەن يولىنىڭ يەنە بىرى لولاننىڭ شىمالىدىن ئۆتۈپ قۇمۇلغا ئېلىپ بارىدۇ ۋە ئاندىن كېيىن قۇمۇلدىن ئۇرپانغا ئۆتۈپ تەڭرى تاغلىرىنىڭ جەنۇبىي تىزمىسىنى بويلاپ غەربكە ماڭغاندا قارا شەھەر كۇچار ئاقسۇ ئارقىلىق قەشقەرگە بارىدۇ ۋە قەشقەردىن چىقىپ غەربكە ماڭغاندا پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ پەرغانە سوغدى خارەزمى ۋە ھازىرقى سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئۆزبېكىستان ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيىتىدە ئارقىلىق ئالانلار مەملىكىتىگە ۋە كاسپىي دېڭىزىنىڭ غەربىي شىمالىدا بارىدۇ ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن جەنۇبقا قاراپ مېڭىپ ئىرانغا ئۆتۈپ غەربكە بۇرۇلۇپ ماڭغاندا مىسۇپوتامىيە ئىراقتىكى دىجل ۋە فىرات ۋادىسى ئارقىلىق يۇنانىستانغا بارىدۇ ۋە بۇ يول شىمالىي يول دەپ ئاتىلىدۇ ۋە مانا شۇ يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان يوللارنىڭ ئاساسى تۈگۈنلىرى ھونلار دەۋرىدىن تارتىپ مىلادىدىن بىر نەچچە ئەسىر بۇرۇن ۋە ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ قېرىنداشلىرى ياشايدىغان رايونلاردا تارىم ئويمانلىقى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا غەربىي ئاسىيادا ئىدى ۋە ئوچۇقراق ئېيتقاندا ئاسىيانىڭ شەرقىدىكى دۆلەتلەر ۋە چاۋشيەن جۇڭگو بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى ئىقتىسادى مەدىنىي سىياسىي ئالاقىلارنى باغلايدىغان خەلقئارا سودا يولىغا ھونلار تۈركلەر ئۇيغۇرلار ھۆكۈمران بولۇپ كەلگەن ۋە خەلقئارا سودا يولىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن جۇڭگو بىلەن ھونلار ئارىسىدا تۈركلەر بىلەن ئىران ئارىسىدا ئۇيغۇرلار بىلەن تىبەت خانلىقى ئارىسىدا ئۇرۇشلار يۈز بەرگەن ۋە

چۈنكى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى قاتناش يولىغا قايسى دۆلەت ھۆكۈمران بولسا شۇ دۆلەت خەلقئارا سودىدىن نۇرغۇن پايدىنى قولغا كىرگۈزگەندىن تاشقىرى سىياسى جەھەتتىن مۇئەزرىتىنىڭ تەسىرىنى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپاغا ئۆتكۈزۈشتە شۇ خەلقئارا يول ئارقىلىق ئۆز مەقسىتىگە يېتەتتى ۋە يۇنان يازغۇچىلىرى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا قۇرۇقلۇق يولى توغرىسىدا مەلۇمات بېرىشكە ئەھمىيەت بەرگەن ۋە شۇ خەلقئارا يول ئارقىلىق ئەڭ قەدىمكى چاغدىن باشلاپ خوتەننىڭ يىپەك يولىنىڭ مىلادىدىن ۋە ئەسىر بۇرۇن ۋە ئىككى ئۆلكىلەردىن چىقىدىغان يىپەك يولىنىڭ مىلادىدىن بىر ئەسىر بۇرۇن ۋە يۇنانىستانغا رومغا ئېلىپ بېرىلاتتى ۋە روملىقلار بارغانسېرى يىپەك يولىنىڭ ئومۇميۈزلۈك ئىشلىتىلىدىغان بولدى ۋە شۇ سەۋەبتىن مىلادىنىڭ بىرىنچى ئەسىرىدە ياشىغان يۇنانلىق چوڭ سودىگەر مائىستىڭ ئوتتۇرا ئاسىيالىقلاردىن ياللاپ ئالغان سودا گۇماشتىلىرى خەلقئارا سودا يولىنى تەكشۈرۈپ چىققان ۋە

يۇنان يازغۇچىسى مارتىيۇس مىلادىنىڭ بىرىنچى ئەسىرىدە ياشىغان يازغان ئەسىرىدە ماتىس ئىگىلىگەن ماتېرىيالدىن پايدىلىنىپ ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا سودا يولىنى تونۇشتۇرغان. يۇناننىڭ مەشھۇر جۇغراپىيە ئالىمى كىلاۋدى پىتولى مىلادىنىڭ ئەسىرىدە ياشىغان مارتىيۇس بەرگەن مەلۇماتقا ئاساسلىنىپ ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا سودا يولىنى تۆۋەندىكىچە كۆرسەتكەنىدى. پىتولىنىڭ كۆرسىتىشىچە بۇ يول ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىن باشلىنىپ سۈرىيە ئىراق مىسوپوتامىيە ۋادىسى ئىران ئافغانىستانغا ئېلىپ بارىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن شىمالغا بۇرۇلۇپ تاش مۇنار بۇ تاش مۇنار تاغلاردىن ئالاي ۋادىسىغا چىقىش جايىدا بولسا كېرەك دىن ئۆتۈپ سىرىسلەر ئىل يۇنانچە سۆز بولۇپ بىيەك ئېلى دېگەن بولىدۇ. گە ئارىم ئويمانلىقى ئېلىپ بارىدۇ. يۇنان ئالىمى پىتولىنىڭ مەلۇماتى جۇڭگو تارىخچىلىرىنىڭ جەنۇبىي يول دەپ ئاتىغان يولىغا توغرا كېلىدۇ. يۇقىرىدىكى مەلۇماتلار ھونلار دەۋرىدە مىلادىدىن بىر يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىنىڭ بىر يىلىغىچە داۋام قىلغان جۇڭگو ۋە يۇنان يازغۇچىلىرىنىڭ بەرگەن مەلۇماتى.

تۈرك خانلىقى دەۋرىدە مىلادىنىڭ بىر يىلىدىن بىر يىلىغىچە شەرقىي غەربكە بارىدىغان خەلقئارا سودا يولى توغرىسىدا جۇڭگونىڭ سۈي سۇلالىسى يىلنامىسى پېجۈي ھەققىدە قىسسە دىمۇ مەلۇمات بېرىلگەن. شۇ يىلنامىغا كۆرە دۇنيانىڭ شەرقىدىن غەربىگە بارىدىغان يول ئۈچ تارماقتىن ئىبارەت. بۇ ھەقتە يىلنامىدا مۇنداق مەلۇمات بېرىلگەن.

سۈي سۇلالىسى مىلادىنىڭ بىر يىلىدىن بىر يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن نىڭ پادىشاھى ياڭدېنىڭ ۋاقتىدا مىلادىنىڭ بىر يىلىدىن بىر يىلىغىچە غەربىي رايوندىكى دۆلەتلەرنىڭ سودا ئەلچىلىرىنىڭ كۆپچىلىكى ھازىرقى گەنسۇدىكى چاڭيىغا كېلىپ جۇڭگو بىلەن سودا ئىشلىرىنى يۈرگۈزگەن مانا شۇ مۇھىم ئەھۋالنى ھېسابقا ئالغان ياڭدې پىجۈي ئاتلىق كىشىنى جۇڭگو تەرەپنىڭ سودا ئىشلىرىغا مەسئۇل قىلىپ تەيىن قىلغان. پىجۈي چاڭيىغا كەلگەن چەت ئەل سودىگەرلىرى بىلەن بولىدىغان مۇئامىلىدىن پايدىلىنىپ غەربىي رايوندىكى تارمىقىدىن ئالغاندا ئوتتۇرا ئاسىيانى كەڭ مەنىدىن ئالغاندا شەرقىي تۈركىستاندىن تارتىپ ياۋروپاغا چىقەرغان بولغان جايلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. دۆلەتلەردە ياشايدىغان خەلقلەرنىڭ ئۆرپ ئادەتلىرى ئۇلارنىڭ دۆلىتىدىكى يوللار تاغلار دەريالار خەتەرلىك ئۆتكەللەر يول ئۆتكەللىرى توغرىسىدا مەمۇمات توپلىغان. پىجۈي توپلىغان ماتېرىياللىرىغا ئاساسلىنىپ غەربىي رايوندىكى دۆلەتلەرنىڭ خەرىتىسى ناملىق ئۈچ جىلدىلىق ئەسەر يازغان مانا شۇ ئەسەردە مۇنداق دىيىلگەن. داشاتادىن غەربكە قاراپ مېڭىپ كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا كىرىشىدە ئۈچ يول بار. بۇ يوللارنىڭ بىرى شامالى يول دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يول قۇمۇل بارىكۆل تۇرالار ئۇيغۇرلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئا ياشايدىغان جايلار قۇمۇلنىڭ غەربىدىن تارتىپ ئېلى ۋادىسىغىچە بولغان جايلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئا ئارقىلىق تۈرك خانلىقىنىڭ ئوردىسىغا غەربىي تۈرك خانلىقىنىڭ تالاس دەرياسى بويىدىكى ئوردىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئا ئېلىپ بارىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا چۇ دەرياسىدىن ئۆتۈپ شەرقىي روما ئېمپىرىيىسىگە كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا بارىدۇ. يوللارنىڭ بەنە بىرى ئوتتۇرا يول دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يول تۇرپان قاراشەھەر كۇچار قەشقەر ئارقىلىق ئۆتىدۇ. قەشقەردىن چىقىپ غەربكە قاراپ ماڭغاندا پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ پەرغانە تاشكەنت سەمەرقەنت كىيود بۇخارا مەرۋىدىن ئۆتۈپ ئىران ئارقىلىق كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا بارىدۇ. يوللارنىڭ بەنە بىرى جەنۇبىي يول دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يول پىچان خوتەن قاغالىق تاشقورغاندىن ئۆتۈپ پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ ۋاخان ئافغانىستاندا توخارىستان ئافغانىستان ئىيپتالىت ھازىرقى پاكىستان شىمالى ھىندىستان بامىيان ئافغانىستاندا كىيود سەمەرقەنتنىڭ غەربىي شىمالىدا ئارقىلىق شىمالىي ھىندىستانغا ئېلىپ بارىدۇ. بۇ يەردىن غەربكە قاراپ يۈرگەندە كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا بارغىلى بولىدۇ. بۇ ئۈچ يول بويىدىكى دۆلەتلەرنىڭ

قۇملۇق تارىم ئورمانلىقىدىكى قۇملۇق جۆلىنى كۆرسىتىدۇ جۇڭگونىڭ ئاساسىي تېرىتورىيىسى بولغان ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتە قۇملۇق چۆل يوق بۇنى جۇغراپىيىدىن ئاددىي ساۋادى بار ئادەملەرنىڭ ھەممىسى بىلىدۇ

تەبىئەتشۇناس رىم يازغۇچىسى بىلىنىنى تەبىئەت تارىخى ناملىق ئەسىرىدە سىرىس دۆلىتى يىپەك دۆلىتى توغرىسىدا مەزمۇنى مىلا بەرگەن مەلۇماتقا ئوخشايدىغان مەلۇمات بېرىدۇ بىلىنىنى مۇنداق دەپ يازىدۇ سىرىسلىقلارنىڭ ئورمانلىرىدىن يىپەك چىقىدۇ دۇنياغا مەشھۇر ئۇلار كىمخاپ ئاۋاق دۇردۇن توقۇپ روماغا ئېلىپ بېرىپ ساتىدۇ سىرىسلىقلار مۇلاھىم تارتىنچاق كېلىدۇ بىلىنىنى يەنە مۇنداق دەپ يازىدۇ سىرىسلىقلار بوي تۇرقى جەھەتتە ئادەتتىكى ئادەملەردىن ئېگىز چاچلىرى قىزىل كۆزلىرى كۆك ئاۋازلىرى جارائىلىق كېلىدۇ چەتتىن بارغانلار ئۇلارنىڭ تىلىنى بىلمەيدۇ شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار بىلەن سۆھبەتلىشەلمەيدۇ چەتتىن بارغانلار ماللىرىنى مەلۇم دەريانىڭ شەرقى قىرغىقىغا ئېلىپ بېرىپ سىرىسلىقلارنىڭ ماللىرىنىڭ يېتىغا قويىدۇ ئەسلىدە بېكىتىلگەن باھا بويىچە مال ئالماشتۇرۇلىدۇ بىلىنىنىڭ مەلۇماتىدىن قارىغاندا سىرىسلىقلارنىڭ يىپەك ماللىرى روماغا ئېلىپ بېرىلىپ سېتىلىدىكەن ئۇنىڭ ئۈستىگە بىلىنىنىڭ سىرىسلىقلارنىڭ ئېرقى خۇسۇسىيەتلىرى توغرىسىدا بەرگەن مەلۇماتى ناھايىتى يۇقىرى قىممەتكە ئىگە بۇ ئۇيغۇرلارنىڭ ئاق تەنلىك ئېرققا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ جۇڭگونىڭ قەدىمكى تارىخچىلىرىمۇ ئېرقى جەھەتتىن ئۇيغۇرلارغا بەكمۇ يېقىن بولغان ئۇيسۇنلارنى كۆك كۆز قىزىل چاچ دەپ يازغان بولسا قىرغىزلارنى چىرايى ئاق سۈزۈك قىزىل چاچ كۆزلىرى كۆك دەپ يازغان بىلىنىنى رىم ئات سۆڭەكلىرىنىڭ ئەيشى ئىشرەت كەپ ساپاغا بېرىلىپ تۇرمۇشتا چىرىكلىشىپ بايلىقلارنى ھەددىدىن ئارتۇق بۇزۇپ چېچىپ ئەخلاقى جەھەتتە بەكمۇ بۇزۇلۇپ كەتكەنلىكى ئۇلارنىڭ كىيىدىغان كىيىملىرىنىڭ سىرىسلەر دۆلىتىدىن كېلىدىغان كىمخاپ تاۋار دۇردۇنلاردىن تىكىلىدىغانلىقى سىرىسلار دۆلىتىدىن سېتىپ ئالىدىغان يىپەك ماللار ئۈچۈن رىم تىللىرىنىڭ ئالتۇن پۇللىرىنىڭ ئا سىرىسلىقلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كېتىدىغانلىقى توغرىسىدا ھەسرەتلىنىپ مۇنداق دەپ يازغان ئىدى دۆلىتىمىزنىڭ تىللىرىدىن ھىندىستان سىرىسلار دۆلىتى ۋە ئەرەپ يېرىم ئارىلى قاتارلىق ئۈچ دۆلەتكە ھەر يىلى ئاز دېگەندە يۈز مىليون سىتىر كىيىم رىم تىللىسى ئېقىپ كېتىدۇ مانا مۇشۇ پۇللار دۆلىتىمىزنىڭ ئەرلەر بىلەن ئاياللار ئاق سۆڭەكلەرنى دىمەكچىنىڭ بۇزۇپ چېچىپ خەجلىشى ئۈچۈن كېتىدۇ بىلىنىنىڭ تەبىئەت تارىخىدىكى مەلۇماتقا ئاساسلانغاندا روما ئاق سۆڭەكلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئەيشى ئىشرەت كەپ ساپالىق تۇرمۇشىنىڭ ئېھتىياجىغا لازىم بولىدىغان يىپەك ماللارنى سىرىسلىقلاردىن ئالغان بولسا دورا دەرەك ئۈنچە ياقۇتلارنى ھىندىستاندىن مەرۋايىتلارنى ئەرەبىستاندىن ئالغان

يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك ھەر يىلى روما پۇلىدىن يۈز مىليون سىيىسىتىركىيىس رىم تىللىسى روما ئاق سۆڭەكلىرىنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن سىرىسلىقلاردىن سېتىپ ئالىدىغان يىپەك ماللار ھىندىستاندىن ۋە ئەرەبىستاندىن ئالىدىغان دورا دەرەك ئۈنچە ياقۇت مەرۋايىتلار ئۈچۈن سەرپ بولغان يونان ئالىمى كىلاۋدى پىتۇلىيىمى جۇغراپىيە ناملىق ئەسىرىدە سىرىسلار دۆلىتى يىپەك دۆلىتىنىڭ تەبىئىي شارائىتى قانداق خەلقلەر ياشايدىغانلىقى توغرىسىدا مۇنداق دەپ يازىدۇ سىرىسلار دۆلىتىنىڭ غەربىي چېگرىسى سىستىيە بولۇپ ئۇ ئىمماۋىس تېغىنىڭ سىرتىدا شىمالى چېگراسى نامسىز يەر شەرقى چېگراسىمۇ نامسىز يەر جەنۇبى بولسا ھىندىستاندىكى گانگې دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقى بىلەن چېگرالىنىدۇ پىتۇلىيىمى سىرىسلار دۆلىتىنىڭ ئەتراپىنى ئوراپ تۇرىدىغان تاغلار توغرىسىدا مۇنداق دەپ يازىدۇ سىرىسلار دۆلىتىنىڭ تۆت تەرىپىنى تاغلار ئوراپ تۇرىدۇ ئۇنىڭ تېرىتورىيىسى ئىچىدە

ئىككى چوڭ دەريا ئاقىدۇ ۋە دەريالارنىڭ بىرىنچىسى ئۇيغۇرداس ۋە دەرياسى بولۇپ ئۇ ئاۋشانىستان ۋە ئاسمىران ۋە تېغىدىن ئىبارەت ئىككى مەنبەدىن باشلىنىدۇ ۋە دەريالارنىڭ ئىككىنچىسى باۋتىس دەرياسى بولۇپ ئۇكاسىيان ۋە ئوتتۇرۇ كورخۇس ۋە تېغىدىن ئىبارەت ئىككى مەنبەدىن باشلىنىدۇ ۋە يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئىككى دەريانىڭ ئالدىنقىسى ئاقسۇ ياكى قەشقەر دەرياسى كېيىنكىسى ياركەنت ۋە زەرەپشان ياكى قارىقاش دەرياسىدىن باشقا دەريا ئەمەس ۋە

پىتولىمى ئۇيغۇرداس دەرياسىنىڭ بويىدا ئۇيغۇرداس دۆلىتى بار دېگەن ۋە پىتولىمىنىڭ ئۇيغۇرداس دېگەن دەل ئۇيغۇرلارنىڭ يۇنان تەلەپپۇزىدا ئېيتىلىشى خالاس ۋە يۇنان ئالىمى ماریسىلىنوس مىلادىنىڭ ۱۰۰ يىلى ياشىغان ۋە تارىخنامە ئاتلىق كىتابىدا ۋە شەرقتە سىرىسلەر ئېلى بار ئۇنىڭ ئەتراپىنى ئېگىز تاغلار ئوراپ تۇرىدۇ ۋە تاغلار بىر تۇتاش سوزۇلۇپ تەبىئىي توسۇقنى شەكىللەندۈرىدۇ ۋە سىرىلىقلار شۇنىڭ ئىچىدە ياشايدۇ ۋە ئۇلارنىڭ يېرى تەكشى كەڭتاشا ۋە باي غەربتە سېسىمىيە بىلەن چېگرالىنىدۇ ۋە شەرقىي بىلەن شىمالدىن ئىبارەت ئىككى تەرىپى چۆللۈك تاغلىرىنىڭ ئۈستى تەڭرى تاغلىرى بىلەن پامىر تاغلىرى كۆزدە تۇتۇلسا كېرەك ۋە يىل بويى قار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ ۋە جەنۇبىي چېگراسى ھىندى ۋە گانگې دەرياسىغىچە بارىدۇ ۋە تاغلىرىنىڭ ھەممىسى ئېگىز يوللىرى تىك قىيالىق ئەگرى ۋە بۈگرى كېلىدۇ ۋە تاغلارنىڭ ئارىسى تۈزلەڭلىك ئۇنىڭ تېرىخورىيىسى ئىچىدە ئۇيغۇرداس ۋە باۋتىس دەرياسىدىن ئىبارەت ئىككى دەريا ئاقىدۇ ۋە سىرىسلەر ئىچ ياشايدۇ ۋە ھەربىي قورال ياراق تۇتمايدۇ ۋە زادى ئۇرۇش قىلمايدۇ ۋە مۇلاھىم ياۋاش قوشنا دۆلەتلەرنى پاراكەندە قىلمايدۇ ۋە ئىقلىمى مۆتىدىل ھاۋاسى ساپ پاكىز ئاسماندا بۇلۇت كۆپ بولمايدۇ ۋە قاتتىق بوران چىقمايدۇ ۋە ئورمانلىق ئىنتايىن كۆپ ئورمانلىقتا ماڭسا ئاسماننى كۆرگىلى بولمايدۇ ۋە ماریسىلىنوس يەنە مۇنداق دەپ يازىدۇ ۋە سىرىلىقلار ئاددىي ساددا ياشاشقا ئادەتلەنگەن ۋە ئۇلار خالى جايىدا ئولتۇرۇپ كىتاب ئوقۇپ كۈن ئۆتكۈزۈشنى ياخشى كۆرىدۇ ۋە كىشىلەر بىلەن بېرىش كېلىش قىلىشنى ئانچە ياقتۇرمايدۇ ۋە چەت ئەللىكلەر چېگرادىكى دەريادىن ئۆتۈپ ئۆيەرگە يېپەك ياكى باشقا مال ئالغىلى بارسا كۆزلىرى بىلەن بىر ۋە بىرىگە بېقىشىپلا باھاسىنى توختىتىدۇ ۋە كەپلەشمەيدۇ ۋە ئۇلارنىڭ يەر بايلىقى مول باشقىلارغا ئېھتىياجى چۈشمەيدۇ ۋە يۇقىرىدا يۇنان ۋە رىم ئالىملىرىنىڭ خاتىرىلىرىدىن كەلتۈرگەن پاكىتلاردىن تۆۋەندىكى خۇلاسەنى چىقىرىش مۇمكىن ۋە

مىلادىدىن ۱۰۰ يىل بۇرۇنقى ۋاقىتتىن تارتىپ ياۋرۇپالىقلار يۇنان ۋە رىم تارىم ۋادىسىدىكى ئۇيغۇرلار ئېلىنى بىپەك ئېلى ۋە سىرىسلەر ئېلى دەپ ئاتىغان ۋە

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى تارىم ئورمانلىقىنىڭ تەبىئىي شارائىتى ۋە تاغلىرى دەريالىرى ئورمانلىرى چۆللىرى ئېقىلىمى ئۇنىڭغا چېگرالىنىدىغان دۆلەتلەر ھەققىدە ئاساسەن توغرا مەلۇمات بەرگەن ۋە

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى ئەڭ قەدىمكى چاغلىرىدىن تارتىپ ياۋرۇپالىقلارنىڭ تارىم ئويمانلىقىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ يېپەك ماللىرىنى ئىستىمال قىلغانلىقىنى كۈچلۈك پاكىتلار ئارقىلىق ئېنىق ۋە تەپسىلىي چۈشەندۈرگەن ۋە

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى تارىم ئويمانلىقىدا ياشىغان خەلقنىڭ ئۇيغۇر ئىكەنلىكىنى ئۇلارنى ئۆز نامى بىلەن ئۇيغۇرداس ئاتىغاندىن تاشقىرى ئۇلارنىڭ ئىرقى جەھەتتىن قايىسى ئىرققا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنىمۇ ئىسپاتلاپ بەرگەن ۋە

ئەگەر سىرىس ئېلى دەپ ئاتالغان تارىم ئويمانلىقىدا يېپەكچىلىك سانائىتى ئەڭ قەدىمكى چاغلاردىن تارتىپ مىلادىدىن نەچچە ئەسىر بۇرۇن تەرەققىي قىلغان بولسا جاھاننىڭ مەر ۋە مەر شەھرى دەپ ئاتالغان رىمدىكى روما ئاق سۆڭەكلىرىنىڭ يۇقىرى ۋە

سۈپەتلىك يىپەك ماللارغا بولغان ئېھتىياجىنى قامدىيالىغان بولاتتى

ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى چاغلاردا يىپەك توقۇمىچىلىقىدا يۇقىرى سەۋىيىگە كۆتۈرۈلگەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان پاكىتلار ئاز ئەمەس. ئىچكى ئۆلكىلەردىكى خەنزۇلار يىپەك توقۇمىچىلىقىدا ئۇيغۇرلارنىڭ توقۇمىچىلىقىنى ئارتۇقچىلىقىدىن ئۆگەنگەنلىكى بۇنىڭغا مىسال بولىدۇ. يېقىنقى يىللاردا شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن بۇنداق يىپەك توقۇلمىلاردىكى ئىسبەتەن كۆزگە كۆرۈنەرلىك تەرەققىيات شۇ بولغانكى شۇ چاغلاردا تۈز يوللۇق كىمخاپلاردىن تاشقىرى يەنە قىياش گۈللۈك ئارقىغىدىن گۈل چىقىرىلغان كىمخاپلارمۇ مەيدانغا كەلگەن ئارقاقتىن بۇ خىل گۈل چىقىرىش ئۇسۇلىنى خەن سۇلالىسى ۋاقتىدىلا مىلادىدىن بىرنەچچە ئەسىر بۇرۇن شىنجاڭدىكى قىرىنداش مىللەتلەر بۇڭ توقۇمىچىلىق ھۈنرىدە قوللانغان. ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك رايونلىرى يىپەك توقۇمىچىلىقتا قوللانغان بۇ خىل توقۇش ئۇسۇلىنى كىمخاپلارنىڭ ئارقىغىدىن گۈل چىقىرىش ئۇسۇلىنى ئا شىنجاڭدىن ئۆگەنگەن بولسا كېرەك. مانا شۇ پاكىت قەدىمكى چاغلاردا ئۇيغۇرلارنىڭ يىپەك توقۇمىچىلىقى ياكى بۇڭ توقۇمىچىلىقىدا بولسۇن يۇقىرى سەۋىيىگە كۆتۈرۈلگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

بۇنىڭدىن تاشقىرى مىلادىنىڭ يىللىرى شەرق مەلىكىسى پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى خوتەنگە ئېلىپ كەلگەن ئۇنىڭدىن بۇرۇن شىنجاڭ رايونىدا يىپەك يوق ئىدى دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىدىغان مۇنداق بىر پاكىتىمۇ بار. يېقىنقى يىللاردا تۇرپان رايونىدا ئېلىپ بېرىلغان ئارخىئولوگىك قەبرىلەر ئارقىلىق قەبرىۋېلىنغان قول يازمىلار ئىچىدە مىلادىنىڭ يىللىرىدا پىلە قۇرۇتىنى ۋە ئۈزۈم دەرىخىنى ئىجارىگە ئېلىش توغرىسىدا يېزىلغان ھۆججەت ئۇچرىدى. يادىكارلىق بەت مانا بۇ پاكىت يىپەك مەلىكىسى شەرق مەلىكىسى مىلادىنىڭ يىللىرى پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى خوتەنگە ئېلىپ كەلگەن دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىدۇ. قەدىمكى چاغدا خوتەندىلا ئەمەس ھەتتا تۇرپان رايونىمۇ يىپەكچىلىك تەرەققىي قىلغانىدى.

يۇقىرىدىكى پاكىتلاردىن چىقىرىلغان ئەڭ ئاساسلىق ۋە مۇھىم خۇلاسە ئاتالمىش يىپەك مەلىكىسى رىۋايىتىدىكى مىلادىنىڭ يىللىرى جۇڭگودىن خوتەن خانىغا ياتلىق بولغان مەلىكىنىڭ پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنى خوتەنگە ئېلىپ كېلىشىدىن بۇرۇن خوتەندە يىپەك توقۇمىچىلىق سانائىتى يوق ئىدى دېگەن يالغان رىۋايەتنىڭ ئۈزۈل كېسىل رەت قىلىنىشى خالاس.

شۇنىمۇ ئېيتىش كېرەككى قەدىمكى چاغلاردا جۇڭگودىن باشقا دۆلەتلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىرىغا ياتلىق بولغان مەلىكىلەرنىڭ ئىسىملىرى جۇڭگونىڭ تارىخى يىلنامىلىرىغا ئۇسۇن خانلىرىغا ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىلىرىنىڭ ئىسىملىرى جۇڭگو تارىخى يىلنامىلىرىغا يېزىلغان. ئەپسۇسكى مىلادىنىڭ ئەسىرىدە خوتەن خانىغا ياتلىق بولغان مەلىكىنىڭ ئىسمى جۇڭگونىڭ تارىخى يىلنامىلىرىدا ئۇچرىمايدۇ.

تارىخىي پاكىتلارنىڭ راستلىقىغا ھۆرمەت قىلىنىدىغان بولسا تارىخىي پاكىتلار بويىچە ئىسپاتلانمىغان رىۋايەتنىڭ يالغانلىقى ئېتىراپ قىلىنسا خوتەنگە پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى خوتەن خانىغا ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىسى ئېلىپ كەلگەن دېگەن رىۋايەتنىڭ تامامەن يالغانلىقىنى ئېتىراپ قىلماستىنلا ھېچقانداق بانا سەۋەب يوق. ھونلارنىڭ ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا بارىدىغان خەلقئارا قاتناش يولىغا ھۆكۈمرانلىق قىلىشى جۇڭگو بىلەن غەرب ئەللىرى ئارىسىدىكى تۈرلۈك مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا توسقۇن بولغان. شۇنىڭ ئۈچۈن شەرق بىلەن غەرب ئارىسىدىكى خەلقئارا قاتناش يولى جۇڭگوغا ئىسبەتەن گەھ تاقىلىپ گەھ ئېچىلىپ تۇراتتى.

مىلادىنىڭ ۱۱۱۱ يىلى ۋە مىلادىنىڭ ۱۱۱۱ يىلى ئىران ئەلچىلىرى جۇڭگوغا كەلگەن بولسا مىلادىنىڭ ۱۱۱۱ يىلى جۇڭگو ئەلچىسى گەن يىڭ بۇنى بەنچاۋ ئەۋەتكەن. ئىرانغا بارغان جۇڭگو بىلەن ئىران ئارىسىدا سودا مۇئامىلىسى توغرىسىدا بېتىم تۈزۈلگەن. تارىخى مەلۇماتلارغا ئاساسلانغاندا مىلادىنىڭ ۱۱۱۱ يىلى رومالىق بىر سېھرىگەر دېڭىز يولى بىلەن ھىندىچىنىغا كېلىپ بېرما ئارقىلىق جۇڭگوغا كەلگەن. مىلادىنىڭ ۱۱۱۱ يىلى روما ئېمپىراتورى ماركۇس ئاۋرىل مىلادىنىڭ ۱۱۱۱ يىلىدىن ۱۱۱۱ يىلىغىچە ئېمپىراتور بولغان. دېڭىز يولى ئارقىلىق جۇڭگوغا ئەلچى ئەۋەتكەن. روما ئەلچىسى دېڭىزدىن ھىندىچىنىغا چىقىپ ۋېيتنام ئارقىلىق جۇڭگوغا كەلگەن. ئەلچى جۇڭگو پادىشاھى خەن خۇئاندى مىلادىنىڭ ۱۱۱۱ يىلىدىن ۱۱۱۱ يىلىغىچە پادىشاھ بولغان. غا پىل چىشى كەركە مۇڭگۈزى ياقۇت قاتارلىق سۇۋغاتلارنى ئېلىپ كەلگەن. يۇقىرىدىكى تارىخى پاكىتلارغا ئاساسلانغاندا ئىراننىڭ جۇڭگو بىلەن ئورناتقان دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى رومانلىقلارنىڭ سىرىسلەر ئېلى يىپەك ئېلى دەپ ئاتىغان ئۇيغۇرلار بىلەن ئورناتقان يىپەك سودىسى مۇناسىۋىتى بۇنداق مۇناسىۋەت مىلادىدىن ۱۱۱۱ يىلى بۇرۇن باشلانغان. دىن ئاز دېگەندە ئۈچ ئەسىر مىلادىدىن ۱۱۱۱ يىلى بۇرۇن كېيىن باشلانغان. رومانلىقلارنىڭ جۇڭگو بىلەن ئورناتقان دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى ئەگەر شۇنداق مۇناسىۋەت مىلادىنىڭ ۱۱۱۱ يىلىدىن باشلانغان بولسا رومانلىقلارنىڭ سىرىسلەر ئېلى بىلەن ئورناتقان يىپەك سودىسى مۇناسىۋىتىدىن تەخمىنەن ۱۱۱۱ يىلى كېيىن باشلانغان.

پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنىڭ ياۋرۇپاغا تارقىلىشى تەھرىر

قەدىمكى رىم ئېمپىرىيىسى دەۋرىدە مىلادىدىن بۇرۇن ۋە كېيىن يىپەكتىن توقۇلغان كىمخاپ شايى تاۋار دۇردۇنلارنىڭ ياۋرۇپاغا ئاساسەن روماغا تارىم ئويمانلىقىدىكى يىپەك ئېلى سىرىسلەر ئېلىدىن بارغانلىقى ئاتالمىش يىپەك مەلىكىسى رىۋايىتىنىڭ يالغانلىقى توغرىسىدا سۆزلەپ ئۆتتۈم. تۈرك خاقانلىقى دەۋرىدە ئىچكى ۋە تاشقى خەلقئارا سودا ئىشلىرى ئەھۋالىنىڭ ئاساسى مەشغۇلاتلىرىدىن بىرى ئىدى. بولۇپمۇ بۇ دەۋردە خەلقئارا سودا ناھايىتى كەڭ مىقياسىدا قانات يايدىغان ئىدى. مىلادىنىڭ ۱۱۱۱ يىلى تۇرپان خانلىقى مىلادىنىڭ ۱۱۱۱ يىلىدىن ۱۱۱۱ يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن. ئىڭ خانى كۈي ۋىنتاي غەربىي تۈرك خانلىقىنىڭ خاقانى تۇن بابغۇ خاقاننىڭ رۇقسىتىنى ئېلىپ جۇڭگودىن تاڭ سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى لى يەن مىلادىنىڭ ۱۱۱۱ يىلىدىن ۱۱۱۱ يىلىغىچە پادىشاھ بولغان. گە ئەۋەتكەن سوۋغا سالاملىرى ئىچىدە شەرقىي رومادىن كەلتۈرۈلگەن كۈچۈكلەر قارا تۈلكە موپىتىسى قاتارلىق نەرسىلەر بار ئىدى. شۇنىڭغا قارىغاندا تۈركلەر روما بىلەن قىلغان سودىلىرىدا روماننىڭ نەسىللىك ئىتلىرىنىمۇ ئېلىپ كەلگەن. تۈرك خاقانلىرى دەۋرىدىمۇ بۇرۇنقى چاغلارغا ئوخشاشلا ئاسىيادىن ياۋرۇپاغا ئېلىپ بېرىلىدىغان سودا ماللىرىدىن يىپەك رەختلەر دورا دەرەكلەر زىيۇ زىننەت بۇيۇملىرى تېرىدىن ئىشلەنگەن ماللار ئاساسى سالماقنى ئىگىلەيتتى.

تۈركلەر بالغۇزلا ياۋرۇپا بىلەن سودا قىلىپ قالماستىن جۇڭگو بىلەنمۇ ناھايىتى كەڭ ھالدا سودا ئىشلىرىنى ئېلىپ بارغان. تۈرك خانلىقى تەركىبىدىكى ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ مۇھىم خانلىقلىرىدىن سەمەرقەنت خانلىقى بۇخارا خانلىقى قاتارلىق خانلىقلار مىلادىنىڭ ۱۱۱۱ يىلىدىن ۱۱۱۱ يىلىغىچە بولغان يىل ئىچىدە جۇڭگوغا توققۇز قېتىم سودا ئەلچىلىرى ئەۋەتكەن. تۈرك خاقانلىقى تەركىبىگە كىرگەن خانلىقلار يېرىم مۇستەقىل ھالدا بولۇپ بەزى خەلقئارا مۇناسىۋەتلەردىكى چوڭ ئىشلارنى قىلىشتا تۈرك خاقانىنىڭ رۇخسىتىنى ئالاتتى.

يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك تۈركلەر بىلەن ئىران ساسانىلار سۇلالىسى ئارىسىدا بىرنەچچە قېتىم ئۇرۇشتىڭ يۈز بېرىشى خەلقئارا سودا يولىغا بولغان ھۆكۈمرانلىقنى تالىشىش ۋە خەلقئارا يىپەك سودىسىدىن كېلىدىغان پايدىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن بولغان بۇ كۆرەشتە

شەرقىي روما بىلەن ئىتتىپاقداشلىق مۇناسىۋىتىنى ئورناتقان تۈركلەر ئۈستۈن چىققان

ھەر يىلى دېگۈدەك نەچچە ئون مىليونلىغان رىم تىللاسىغا سىرىسلەر ئېلىدىن بىپەك ماللارنى سېتىپ ئېلىشقا خېلىدىن بېرى چىدىمىغان رىم ھۆكۈمرانلىرى ئېمپىراتورلىرى بىلەن بىپەك چىقىرىپ ئۆزلىرىنىڭ ئېھتىياجىغا لازىم بولىدىغان كىمخاپ شايى تاۋار دوردۇن قاتارلىق بىپەك ماللارنى ئۆزلىرى ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن باش قاتۇرۇشقان ئىدى

ئۇلارنىڭ بۇ ئارزۇ ئۈمىدلىرى تۈرك خانلىقى دەۋرىدە ئەمەلگە ئاشتى بۇ توغرىدا يۇنان ئالىملىرى مۇنداق مەلۇمات بېرىدۇ: ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ياشىغان يۇنان ئالىمى زوناراس: ئارىخنامە ناملىق ئەسىرىدە مۇنداق دەپ يازغان ئىدى: بۇرۇن رومانلىقلار بىپەك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنى بىلمەيتتى بىپەكنى بىلە قۇرۇتنىڭ قۇسىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى

ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ياشىغان يۇنان ئالىمى تىئوخانۇس ئىسمى نامەلۇم بىر ئىرانلىقنىڭ بىلە قۇرۇتنى ئۇرۇقىنى قاچان نەدىن قانداق ھىلە بىلەن ئوغۇرلۇقچە شەرقىي روما ئېمپىرىيىسىنىڭ مىلادىنىڭ بىلىدىن بىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن ئېمپىراتورنى ئۇلۇغ پوستىئاننىڭ ۋاقتىدا مىلادىنىڭ بىلىدىن بىلىغىچە ئېمپىراتور بولغان شەرقىي روماغا ئېلىپ بارغانلىقى ۋە شۇنىڭدىن كېيىن شەرقىي رومانلىقلار بىلە قۇرۇتنى بېقىپ بىپەك ماللارنى ئىشلەپچىقىرىشنى يولغا قويغانلىقى توغرىسىدا مەلۇمات بېرىدۇ تىئوفانىس مۇنداق دەپ يازىدۇ: ئېمپىراتور پوستىئاننىڭ ۋاقتىدا ئىرانلىق مەلۇم بىر ئادەم شەرقىي روماغا بىلە بېقىپ بىپەك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنى ئۆگەنگەن ئۇنىڭدىن بۇرۇن شەرقىي رومانلىقلار بىلە بېقىشنى بىلمەيتتى ھىلىقى ئىسمى نامەلۇم ئىرانلىق سىرىسلەر ئېلىدە بىپەك ئېلىدە ئۇزۇن تۇرغان ئۇ سىرىسلەر ئېلىدىن قايتىپ كېتىدىغان چاغدا بىلە قۇرۇتنىڭ ئۇرۇقىنى يول ماڭغاندا ئىچى كاۋاك ھاسىسىنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇن جايلاشتۇرغان ئاندىن كېيىن بىلە قۇرۇتنىڭ ئۇرۇقىنى ئاشۇنداق ئۈستىلىق بىلەن شەرقىي روماغا ئېلىپ كەلگەن بۇ ئىرانلىق باھار كېلىش بىلەنلا بىلە قۇرۇتنىڭ ئۇرۇقىنى ئۈژمە يوپۇرمىغىنىڭ ئۈستىگە قويغان بىرنەچچە كۈندىن كېيىن بىلە قۇرۇتنى يوپۇرماقنى يەپ چوڭ بولۇپ بىر جۈپ قانات چىقارغان ئۇچىدىغان بولغان رومانلىقلار بىلە بېقىپ بىپەك چىقىرىشنى ئۆگەنگەندىن كېيىن پوستىئان تۈركلەرگە كۈنىستاننىيۇلغا ئىستانبۇلغا كەلگەن تۈرك ئەلچىلىرىگە ئاپتور رومانلىقلارنىڭ بىلە بېقىپ بىپەك چىقىرىش ئۇسۇلىنى كۆرسەتكەندە تۈركلەر ھاڭ تاڭ قېلىپ چۇچۇپ كەتكەن

تۈركلەر بىلەن شەرقىي روما ئارىسىدىن سودىدا تۈركلەر ئارقىلىق شەرقىي روماغا ئېلىپ بېرىلىدىغان ماللارنىڭ ئىچىدە ئاساسى سالماقنى بىپەك توقۇلمىلىرى تىگەللەيدىغانلىقى خوتەننى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر بىپەكچىلىكىنىڭ ئەڭ قەدىمكى چاغلاردىن تارتىپ دۇنياغا مەشھۇرلىقى بىلە قۇرۇتنى ئۇرۇقىنىڭ بىپەك مەلىكىسى توغرىسىدىكى رىۋايەت بويىچە مىلادىنىڭ بىلى جۇڭگودىن خوتەنگە كەلتۈرۈلگەنلىكىنىڭ يالغانلىقى بىلە قۇرۇتنى ئۇرۇقىنىڭ سىرىسلەر ئېلى ئاساسەن خوتەندىن شەرقىي روماغا ئىسمى نامەلۇم بىر ئىرانلىق راھىپ تەرىپىدىن مىلادىنىڭ بىلى بىلىرى ئوغۇرلۇقچە ئېلىپ بېرىلغانلىقى توغرىسىدىكى پاكىتلارنى يۇقىرىدا بىر بىرلەپ سۆزلەپ ئۆتتۈم مېنىڭچە شۇ پاكىتلار بىتەرلىك بولسا كېرەك

ئاخىرقى سۆز قەدىمكى چاغدىكى ئاسىيادىن ياۋرۇپاغا بارىدىغان خەلقئارا سودا يولى يالغۇزلا ئاسىيادىكى خەلقلەر بىلەن ياۋرۇپادىكى خەلقلەر ئارىسىدا ئىقتىسادى جەھەتتە قىممەتلىك تاۋارلارنى ئۆزئارا ئالماشتۇرۇش رولىنى ئويناپلا قالماستىن بەلكى مەدەنىيەت جەھەتتە ئاسىيادىكى خەلقلەر بىلەن ياۋرۇپادىكى خەلقلەرنىڭ ئۆزئارا بىر بىرىنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى

ئۆگىتىپ شانلىق مەدەنىيەت يارىتىشىمۇ ناھايىتى كۈچلۈك تۈرتكىلىك روللارنى ئوينىغان ۋە خەلقئارا سودا يولىدا سودا كارۋانلىرى ئەلچىلەر سەياھەتچىسى شەرققە شەرقتىن غەربكە موڭغۇل ئۆتۈشۈپ تۇراتتى ۋە بەزىدە بولسا تاجاۋۇزچىلىق مەقسىتى بىلەن سەپەرۋەر قىلىنغان تۈمەنلىگەن قوشۇنلارمۇ سودا ئەلچىسى ياكى ئاددى سودىگەر قىياپىتىگە كىرىۋالغان جاسۇسلارمۇ قاتناپ تۇراتتى ۋە غەرب بىلەن شەرق ئوتتۇرا ئاسىيا ئارقىلىق توۋار ئالماشتۇرۇش ئىشلىرىنى يۈرگۈزگەندىن تاشقىرى مەخپىي ئاخبارات يىغىش ئىشلىرىنى قىلاتتى ۋە باشتا ئېيتىپ ئۆتكۈنىمىزدەك مىلادىيىنىڭ ۱۰۰۰ يىللىرى ئىسمى نامەلۇم بىر ئىرانلىقنىڭ ئۇيغۇرلار يۇرتىدىن بىلە قۇرۇتتىنىڭ ئۇرۇقىنى ئوغرىلاپ مەخپىي ھالدا شەرقىي رومغا يەتكۈزۈپ بېرىپ يىپەك ئىشلەپچىقىرىشىدا ھۆكۈم سۈرگەن نەچچە مىڭ يىللىق سىرتىڭ ئىشلىرىنى ئېچىپ تاشلىغان ۋە شۇ ئىرانلىق بىلە قۇرۇتتىنىڭ ئۇرۇقىنى شەرقىي رومغا يەتكۈزۈپ بېرىشتىن بۇرۇن شەرقىي روما ئېمپىراتورى ئۇلۇغ پوستىئان مىلادىيىنىڭ ۱۰۰ يىلىدىن ۱۰۰۰ يىلغىچە ئېمپىراتور بولغان بىلەن شۇ مەسىلە توغرىسىدا سۆزلەشكەن ۋە پوستىئان ئەگەر ئىرانلىق راھىپ بىلە قۇرۇتتىنىڭ ئۇرۇقىنى سىرتىڭ بىلەن ئوغرىلاپ ئېلىپ كېلىدىغان بولسا ئۇنىڭغا ناھايىتى قىممەت باھالىق ئىنتام ۋە مۇكاپات بېرىدىغان بولغان ۋە

ئېھتىمال ئىرانلىق راھىپ خىرىستىئان مۇرىدى بولغانلىقى پوستىئاندىن ئالىدىغان قىممەت باھالىق ئىنتامغا قىزىققانلىقى ئۈچۈن سىرتىڭ بىلەن ئېلىدىن بىلە قۇرۇتتىنىڭ ئۇرۇقىنى ئوغرىلاپ شەرقىي رومغا يەتكۈزۈپ بەرگەن مانا مۇشۇ ۋەقەدىن تەخمىنەن ۱۰۰ يىل بۇرۇن مىلادىيىنىڭ ۱۰۰۰ يىلى غەربىنىڭ سۈزۈك رەڭلىك شىشە ياساشىكى مەخپىي سىرتىڭنى ئاق ھون سودىگەرلىرى ئۇلۇغ ياۋچىلار جۇڭگوغا بىلدۈرۈپ قويغان ئۇنىڭدىن بۇرۇن خەنزۇلار رەڭلىك شىشە ياساشنى بىلمەيتتى ۋە ئۇلار رەڭلىك شىشەنى ناھايىتى يۇقىرى باھادا غەربتىن سۈرىيىدىن سېتىپ ئېلىشقا مەجبۇر ئىدى ۋە شۇنىڭ ئۈچۈن خەنزۇلار ئۇزۇندىن بېرى رەڭلىك شىشە ياساشنىڭ سىرتىڭ غەربتىن بىلىپ ئېلىشقا ئۇرۇنۇپ كەلگەنىدى ۋە بۇنداق ئۇرۇش مىلادىيىنىڭ ۱۰۰۰ يىلى ياۋچىلارنىڭ ياردىمى بىلەن ئەمەلگە ئاشتى ۋە

بۇ ئىشقا مۇناسىۋەتلىك تارىخى پاكىتلار مۇنداق ۋە شىمالى سۇلالىلەر تارىخىدىكى خاتىرىگە ئاساسلانغاندا شىمالى ۋېي خانلىقى مىلادىيىنىڭ ۱۰۰۰ يىلىدىن ۱۰۰۰ يىلغىچە ھۆكۈم سۈرگەن ۋە ئىككى خانى تۇپاتاۋنىڭ ۋاقتىدا مىلادىيىنىڭ ۱۰۰۰ يىلىدىن ۱۰۰۰ يىلغىچە خان بولغان مىلادىيىنىڭ ۱۰۰۰ يىلى ئۇنىڭ پايتەختىگە كەلگەن ئاق ھون سودىگەرلىرى ئۇلۇغ ياۋچىلار تاغدىن دورا ئېلىپ كېلىپ ئۇنى ئېرىتىپ رەڭلىك شىشە ياسىغان ۋە بۇ كىشىلەر غەربنىڭ رەڭلىك شىشەلىرىدىنمۇ ياقيراق چىرايلىق چىققان ۋە بۇنداق رەڭلىك شىشەنى كۆرگەنلەر ھەيران قېلىشىپ ئىلاھى شىشەلىرىدىنمۇ ياقيراق چىققان ۋە ھون سودىگەرلىرى رەڭلىك شىشە ياساشنى خەنزۇلارغا ئۆگەتكەن ۋە شۇنىڭدىن باشلاپ سۈرىيە يۇنانلىقلارنىڭ رەڭلىك شىشەنى مۇنوپولىيە قىلىۋېلىش ھوقۇقى پاچاقلىتىپ كەتكەن ۋە قەدىمكى تارىخىي پاكىتلار بويىچە ھۆكۈم قىلغاندا بىرەر مىللەت ياكى خەلقنىڭ ئىجاد قىلغان بىر خىل تېخنىكىسى غەرب ئەللىرىدە پۈتۈنلەي قەتئىي مەخپىي ئىدى ۋە شۇنىڭغا قارىغاندا تۇپاتاۋ شىمالى ۋېي خاندانلىقىنىڭ پايتەختى داتۇڭغا كەلگەن سودىگەرلەرنىڭ رەڭلىك شىشە ياساش تېخنىكىسىنى بىلىدىغانلىقىنى بىلىپ قالغان بولسا كېرەك ۋە ئەگەر ئەھۋال بىزنىڭ قىياسىمىزدىكىدەك بولسا بولسا ئۇ چاغدا تۇپاتاۋ ئاق ھون سودىگەرلىرىگە نىسبەتەن بېسىم كۈچ ئىشلىتىپ ئۇلارنى رەڭلىك شىشە ياساش تېخنىكىسىنى ئۆگىتىشكە مەجبۇرلىغان ياكى ناھايىتى يۇقىرى باھالىق بەدەل بېرىشكە ۋەدە قىلىپ ئالىدىغان بولۇشى مۇمكىن ۋە يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئىرانلىق راھىپ بىلەن ئاق ھون مىلادىيىنىڭ ۱۰۰۰ يىلىدىن ۱۰۰۰ يىلغىچە ھۆكۈم سۈرگەن سودىگەرلىرى ماددى مەدەنىيەت ئىچىدە ناھايىتى ئېسىل قىممەتلىك بولغان يىپەك بىلەن رەڭلىك شىشەنى ئىشلەپچىقىرىشتىڭ سىرتىڭنى بىلمەيدىغانلارغا مەلۇم قىلىپ قويغان مەدەنىيەت ئوغرىلىرى جاسۇسلىرى

بولسىمۇ مەلۇم نۇقتىدىن قارىغاندا ئۇلار شەرقىي روما بىلەن جۇڭگونىڭ ماددى مەدەنىيىتىنى يۈكسەلدۈرۈشتە ناھايىتى چوڭ رول ئوينىغان.

خەنزۇلار ئۇيغۇرلاردىن ۋە ئۇيغۇرلار ئارقىلىق ماددى ۋە مەنىۋى مەدەنىيەتكە دائىر نۇرغۇن ئېسىل قىممەتلىك بايلىقلارغا ئىگە بولغان. جاڭ چيەن مىلادىدىن ۱۱۱۱-يىل بۇرۇن ئوتتۇرا ئاسىياغا ئىككىنچى قېتىم كېلىپ كەتكەندىن كېيىن ئۇ ئۇيغۇرلار يۇرتىدىن ئۈزۈم ۋە بىدە ئېلىپ كەتكەن. ئۈزۈم بىلەن بىدە پادىشاھ خەنئۇدىنىڭ ناھايىتى قەدىرلەپ ئېىبار بېرىشكە ئېرىشكەن. پادىشاھ ئوردىسىنىڭ ئەتراپىدا ئۈزۈملۈك باغلار بېدىلىكلەر پەيدا بولغان. بولۇپمۇ بىدە ئاتىنىڭ ئاساسلىق يەم-خەشەكلىرىدىن بىرى بولۇپ ئات بېقىشقا ناھايىتى مۇھىم ئورۇندا تۇراتتى. شۇ چاغلاردا خەنئۇدى ھونلار بىلەن بولىدىغان ئۇرۇشلاردا ئاتلىق قوشۇننىڭ ناھايىتى مۇھىملىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلغان. ئۇ جەڭ ئاتلىرىنى كۆپلەپ ئۆستۈرۈشكە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان ئىدى. جاڭ چيەن ئوتتۇرا ئاسىيادىن قايتىشىدا ئۈزۈم بىلەن بىدەنى بىلەن باشقا يەنە زىغىر قارامۇچ پىياز تۇرۇپ قوغۇن تاۋۇز كاۋا قاتارلىقلارنىڭ ئۇرۇقىنىمۇ ئېلىپ كەتكەن. شۇنىڭدىن باشلاپ ئاشۇ نەرسىلەر جۇڭگودا تېرىلىشقا باشلىغان. دەل شۇ چاغدا ياڭاق بىلەن ئانار كۈچىنىمۇ ئۇيغۇرلار يۇرتىدىن ئىچكىرىگە كەلتۈرۈلگەن. خەنزۇلار مىلادىنىڭ ۱۱۱۱-ئەسىرىگىچە پاختىدىن رەخ ئىشلەپچىقىرىشنى بىلمەيتتى. پەقەت ۱۱۱۱-ئەسىردىلا كېۋەز ئۇرۇقى چىگىت تۇرپاندىن ئىچكىرىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىنلا پاختا رەخت ئىشلەپچىقىرىش باشلانغان. ئۇنىڭغىچە خەنزۇلار پاختا رەختلەرنى ئوتتۇرا ئاسىيادىن ۋە باشقا مەملىكەتلەردىن ئېلىپ كېلەتتى. قەدىمكى چاغلاردا قۇنقاۋ پىپا بالابار قاتارلىق مۇزىكا ئەسۋابلىرى ئىراندىن جۇڭگوغا كىرگەن بولسا داپ نەي سۇناي قاتارلىق مۇزىكا ئەسۋابلىرى ئوتتۇرا ئاسىيادىن ئۇيغۇرلاردىن كىرگەن. بولۇپمۇ سۈي سۇلالىسى ۱۱۱۱-۱۱۱۱-تاڭ سۇلالىسى ۱۱۱۱-۱۱۱۱-دەۋرىدە ئۇيغۇرلار جۇڭگو مۇزىكا سەنئىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقان. مىلادىنىڭ ۱۱۱۱-يىلى كۆك تۈرك خانلىقىنىڭ بىكە مەلىكەلىرىدىن ئاسىنا بىكە شىمالى جۇ سۇلالىسى ۱۱۱۱-۱۱۱۱-نىڭ خانى جۇشۇەندىغا ياتلىق قىلىنغاندا تۈرك خاقانلىقىنىڭ پايتەختى ئۇتۇ كۈندىن چاڭئەنگە شىتەنگە ئاسىنا بىكە بىلەن بىللە سۇ جاۋا ئاتلىق مەشھۇر مۇزىكا ئۇستازىمۇ كەلگەن. ئۇ كۇچارلىق بولۇپ سۈي سۇلالىسى ۋاقتىدا ۱۱۱۱-۱۱۱۱-چاڭئەندە ئۇزۇن مۇددەت تۇرغان. سۇجاۋا شۇ مەزگىلدە جۇڭگو مۇزىكا سەنئىتىنىڭ بەكمۇ تۆۋەن نامراتلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ جۇڭگو مۇزىكىچىلىقىنىڭ مەزمۇنىنى بېيىتىش ئۇنىڭ سەنئىتىنى ناھايىتى يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن مۇكەممەل بولغان توققۇز يۈرۈش مۇزىكا سېستىمىسىنى بەرپا قىلغان. ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

كۇچار مۇزىكىسى

قەشقەر مۇزىكىسى

بۇخارا مۇزىكىسى

سەمەرقەنت مۇزىكىسى

غەربىي لياۋ مۇزىكىسى

ھىندى مۇزىكىسى

كۈرىيە مۇزىكىسى

چىڭ مۇزىكىسى

لى خۇا مۇزىكىسى

ئەللىرىگە تارقىلىدۇ. بۇ ۋەقەدىن كۇچار خانى ناھايىتى چوڭ پەخىرلىشىش ھېس قىلىپ كوماراجىۋانىڭ ئالدىغا ئاقسۇغا كېلىپ ئۇنى ئىززەت ھۆرمەت بىلەن كۇچارغا ئېلىپ كېتىدۇ. كوماراجىۋانى كۇچار دۆلىتىنىڭ پىرى ئۇستازى دەپ جاكالایدۇ. تارىختىن خەۋرى بار كىشىلەرگە مەلۇم بولغاندەك كوماراجىۋا مەلۇم سەۋەبلەر بىلەن مىلادىنىڭ ۱۱۱۱-يىلى ھازىرقى گەنسۇنىڭ ئوۋىغا كەلگەن. ئۇ شۇ جايدا ۱۱۱۱-يىل تۇرغان. كوماراجىۋا شۇ مەزگىلدە خەنزۇ يېزىقىنى ئىلىنى. پۇختا مۇكەممەل چوڭقۇر ئۆگەنگەن. شۇ چاغدىكى جۇڭگو تارىخىدا ئىككى چىن سۇلالىسى بىلەن شىمالى ۋە جەنۇبى سۇلالىلەر دەۋرى دەپ ئاتالغان ناھايىتى قالايمىقان ئاساسەن ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقى بىر دەۋر ئىدى. جۇڭگودىكى بەزى خانلىقلارنىڭ ئالىي ھۆكۈمرانلىرى بۇددا دىنىنىڭ نادان ساددا خەلقلەرنى ئاسانلا ئالداپ كېتەلەيدىغان پاسسىپ ئىدىيىسىدىن پايدىلىنىپ خەلقنى بىخۇنلاشتۇرۇپ ئۆزلىرىگە قارشى چىقمايدىغان يۇۋاش پۇقرالارغا ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن ھىچنەرسىگە قارىماي بارلىق تىرىشچانلىقلارنى كۆرسىتىپ بۇددا دىنىنى تەشەببۇس قىلىۋاتقان ئىدى. بۇددا دىنىغا كۈچلۈك تەرىپدار بولغان كېيىنكى چىن خانلىقى ۱۱۱۱-يىلىنىڭ خانى ياۋشىيىن مىلادىنىڭ ۱۱۱۱-يىلىدىن ۱۱۱۱-يىلىغىچە خان بولغان. مىلادىنىڭ ۱۱۱۱-يىلى كوماراجىۋانى تەكلىپ قىلىپ شىئەنگە ئېلىپ كەلگەن ۋە ئۇنى دۆلەتنىڭ پىرى ئۇستازى دەپ جاكالىغان. ياۋشىيىننىڭ يارىتىپ بەرگەن كەڭ ئىمكانىيىتىدىن پايدىلانغان كوماراجىۋا شىئەندىكى مەشھۇر بۇددا ئىبادەتخانىلىرىنىڭ بىرىدە ۱۱۱۱-شاگىرتقا بۇددا ئەقىدىلىرىدىن دەرس بەرگەن. ياۋشىيىن دائىم ئىبادەتخانىغا بېرىپ ئۇنىڭ دەرسىنى ئاڭلىغان. كېيىنكى چاغلاردا ئۇنىڭ شاگىرتلىرىدىن بىرقانچىسى دائىشمەن ئەۋلىيا دېگەن نامغا ئىگە بولغان. كوماراجىۋا شىئەندە بۇددا ئەقىدىلىرىدىن دەرس ئۆتكەندىن تاشقىرى بۇددا نامىلاردىن ۱۱۱۱-جىلىدىلىق پارچە كىتابنى قەدىمكى ھىندى تىلىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان. بۇنىڭدىن باشقا بەدىئىيلىكى ناھايىتى كۈچلۈك بولغان بۇددا رىۋايەتلىرىدىن ناھايىتى نۇرغۇن ئەسەرلەرنى قەدىمكى ھىندى تىلىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان. ئۇنىڭ قولىدىن چىققان تەرجىمە ئەسەرلەرنىڭ تىلى بەكمۇ راۋان مەزمۇنى چوڭقۇر بولسىمۇ چۈشىنىشلىك بولغان. كوماراجىۋانىڭ دىن پەلسەپە ئەدەبىيات ساھەسىدىكى پائالىيىتى جۇڭگو بۇددىزىم پەلسەپىسىنىڭ ۋە ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىغا ناھايىتى كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئۇلۇغ بۇددىست پەيلاسوپ داڭلىق تەرجىمان تالانتلىق شائىر دېگەن نامغا ئىگە بولغان. خۇلاسە قىلىپ ئېيتقاندا قەدىمكى چاغدىن تارتىپ ۱۱۱۱-ئەسىرگىچە ئۇلۇغ ساياھەتچى ماگېلان غەرب بىلەن شەرق ۋە شەرق بىلەن غەرب ئارىسىدىكى دېڭىز ئوكيان يولىنى ئاچقۇچى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا قاتناش يولى ئاتالمىش يىپەك يولى يالغۇزلا غەرب بىلەن شەرق ئەللىرى ئارا سودا ئارقىلىق ئىقتىساد ئالماشتۇرۇش يولى بولۇپلا قالماستىن مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق شەرق ئەللىرى بىلەن غەرب ئەللىرىنىڭ قەدىمكى ئەنئەنىۋى مىللى مەدەنىيىتى ئاساسىدا شانلىق يۈكسەك مەدەنىيەت يارىتىشىدا ئالتۇن كۆۋرۈكلۈك رول ئوينىغان. بولۇپمۇ بۇ ئۇلۇغ تارىخىي مۆجىزىدە ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقىنى ئاساسىي ئۆگىتىش ۋە تونۇشتۇرۇش جەھەتتە رولىنى ئوينىغان.

ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقىلىرى ئۆز تارىخىنىڭ ئۇزاق داۋام قىلغان قەدىمكى باسقۇچلىرىدا ئىران ئەھمەنلار سۇلالىسى مىلادىدىن ۱۱۱۱-يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن ۱۱۱۱-يىل بۇرۇنقى چاغىچە ھۆكۈم سۈرگەن. گىرىك باكتىرىيە پادىشاھلىقى مىلادىدىن ۱۱۱۱-يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن ۱۱۱۱-يىل بۇرۇنقى چاغىچە ھۆكۈم سۈرگەن. ياۋچىلار دۆلىتى بولغان توخارىستان مىلادىدىن ۱۱۱۱-يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن ۱۱۱۱-يىل بۇرۇنقى چاغىچە ھۆكۈم سۈرگەن. كوشات ئېمپىرىيىسى مىلادىدىن ۱۱۱۱-يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىنىڭ ۱۱۱۱-يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن. ئاق ھون ئېمپىرىيىسى مىلادىنىڭ ۱۱۱۱-يىلىدىن ۱۱۱۱-يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن. قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ قەدىمكى چاغدىكى شانلىق مەدەنىيىتىنى يارىتىشىدا قاتناشقان بولسا تۈرك

خانلىقى دەۋرىدىكى ئۇيغۇر تارىخى، ۱۹-ئەسىرنىڭ ۲۰-يىللىرىدا، ناھايىتى يۈكسەك مەدەنىيەتنى ياراتقۇچىلار قاتارىدىن ئۆستۈن ئورۇن ئالغان ئىدى.